United Nations

A/HRC/60/35/Add.4

General Assembly

Distr.: General
8 December 2025

Original: English

Baraza la Haki za Binadamu
Kikao cha sitini
Septemba 8–Oktoba 3, 2025
Kipengele cha ajenda 3
Kukuza na kulinda haki zote za binadamu, haki za kiraia, kisiasa, kiuchumi, kijamii na kitamaduni, ikiwa ni pamoja na haki ya maendeleo

Kutoweka kwa lazima katika muktadha wa ulinzi wa ardhi, maliasili na mazingira

Ripoti ya Jopokazi kuhusu Kutoweka kwa Kulazimishwa au Kutokusudiwa

Muhtasari

Katika ripoti hii, Jopokazi ya Kutoweka kwa Kulazimishwa au Kutokusudiwa linachunguza mwenendo wa kutisha wa kimataifa wa kutoweka kwa lazima kunaowalenga watu wanaotetea ardhi, maliasili, na mazingira (watetezi wa LNRE). Kutoweka huku mara nyingi hutokea katika muktadha wa ubaguzi wa kimfumo, utawala dhaifu wa sheria, na maslahi yenye nguvu ya kiuchumi, pamoja na ushiriki au idhini ya mamlaka za Serikali. Ripoti hii inaangazia athari kwa Jamii Asilia, Jamii walio na Asili ya Kiafrika, na idadi ya watu wa vijijini, na inasisitiza jukumu la makampuni ya biashara na taasisi za fedha katika kuwezesha au kutekeleza ukiukwaji huo kupitia kukubali kwa Serikali.

Ripoti inatoa uchambuzi kamili wa sababu za hatari, mifumo ya kutokujali, na vichocheo vya kimuundo vinavyosababisha kutoweka kwa lazima. Ripoti hii pia inaelezea majukumu ya watendaji wa Serikali na wasio wa Serikali chini ya sheria ya kimataifa, na inatoa mapendekezo thabiti ili kuhakikisha kuzuia, uwajibikaji, na fidia kamili kwa waathiriwa na jamii zilizoathiriwa.

I. Utangulizi

1. Wakati wa kikao cha 131, Jopokazi la Kutoweka kwa Watu kwa Lazima au Kutoweka Kusiokusudiwa (“Jopokazi”) liliamua kufanya utafiti wa kina juu ya kutoweka kuliotekelezwa kwenye muktadha wa ulinzi wa ardhi, maliasili, na mazingira)[1]. Kwa lengo hili, Jopokazi lilifanya mashauriano kadhaa[2], ikiwa ni pamoja na mashauriano kwenye kanda za Amerika, Asia na Afrika, na takriban mahojiano hamsini na wamiliki wa Taratibu Maalum za Umoja wa Mataifa. na maafisa wa haki za binadamu wa Ofisi ya Kamishna Mkuu wa Haki za Binadamu (OHCHR). Jopokazi lilipokea jumla ya mawasilisho thelathini na moja kwa wito wake wa maoni ya maandishi, yakiwemo mawili kutoka Nchi Wanachama, moja kutoka OHCHR, moja kutoka taasisi ya kitaifa, mchango mmoja wa mtu binafsi, na mawasilisho 25 ya pamoja yanayowakilisha asasi za kiraia na wasomi 264[3]. Jopokazi lingependa kutoa shukrani zake za dhati kwa wale walioshiriki katika mashauriano na mahojiano yake na wale waliowasilisha majibu kwa maandishi.

2. Katika miaka ya hivi karibuni, kumeibuka mwelekeo unaotia wasiwasi na uliorekodiwa[4] ambapo watetezi wa ardhi, maliasili, na mazingira (watetezi wa LNRE) wamezidi kutoweka kwa lazima kwa sababu ya utetezi wao. Watetezi hawa mara nyingi wanakabiliwa na hatari kubwa zinazotokana na; maeneo ya mbali ambayo wanafanyia kazi, maslahi ya kiuchumi wanayoyapinga, au kuwa wao ni wa jamii asilia au jamii zilizotengwa.

3. Jopokazi lingependa kutambua kwamba ripoti hii inatumia neno "watetezi wa LNRE" kumaanisha watu binafsi wanaohusika katika ulinzi wa ardhi, maliasili, na mazingira, bila kujali kama wanajitambulisha kama "watetezi". Kupitia neno hili jumuishi, Jopokazi linatafuta kutambua kwa upana watu wanaohusika katika juhudi hizi, ambazo zinajumuisha, jamii za vijijini, na Jamii Asilia wanaopinga unyang'anyi wa ardhi, wakulima wadogo au wavuvi wanaolinda riziki zao, wanasheria wanaopinga leseni na makubaliano ya serikali kwa miradi ya maendeleo, waandishi wa habari wanaochunguza na kufichua uhalifu wa mazingira, na wanaharakati wa vijana wanaharakati wanaohamasisha kuchukua hatua dhidi ya mabadiliko ya tabianchi, na juhudi zinginezo..

4. Jopokazi limesisitiza mara kwa mara kutotenganishwa kwa haki za kiuchumi, kijamii, na kitamaduni kutoka kwa haki za kiraia na kisiasa katika muktadha wa kutoweka kwa watu kwa lazima, likizingatia kwamba watetezi wa haki za kiuchumi, kijamii, na kitamaduni mara nyingi huwa wanalengwa sana kutoweshwa kwa lazima, kama njia ya kukandamiza utetezi wao.[5] Uhusiano wa haki hizi unaonekana hasa katika visa vya kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LNRE.

---

[1] A/HRC/WGEID/131/1, para. 19.

[2] Jopokazi linapenda kutoa shukrani zake za dhati kwa the Berkeley Human Rights Clinic, CEJIL, NOMADESC, ALLIED, Natural Justice, the American Bar Association, na ofisi OHCHR ya Asia ya Kusini-mashariki kwa msaada wao muhimu katika maandalizi, na wakati wa mashauriano ya kikanda. Kundi Kazi pia linatoa shukrani zake kwa Ms. Elisa Morguera, Ms. Mary Lawlor, Ms. Astrid Puentes Riaño, Ms. Fernanda Hopenhaym, Ms. Anexa Alfred, Mr. Michel Forst, Ms. Roxanna Altholz, Ms. Radhika Kapoor, Ms. Viviana Krsticevic from CEJIL, Ms. Alejandra Gonza from Global Rights Advocacy, Ms. Alejandra Ancheita from Proyecto de Derechos Económicos Sociales y Culturales (PRODESC), the University of Nuremberg and the Berkeley Human Rights Clinic kwa mchango wao mkubwa katika utayarishaji wa ripoti hii.

[3] Wito wa michango na michango iliyopokelewa (isipokuwa ile ambayo ni ya siri) unaweza kupatikana hapa:https://www.ohchr.org/en/calls-for-input/2025/call-submissions-thematic-report-enforced-disappearances-context-defense-land. Isipokuwa imeonyeshwa vinginevyo, taarifa zilizomo katika utafiti huu zinategemea mawasilisho yaliyopokelewa na mashauriano yaliyofanyika. Marejeleo ya moja kwa moja kwa mawasilisho, ikiwa si ya siri, yatafanywa tu wakati takwimu zitatolewa au ikiwa ziliombwa waziwazi.

[4] Angalia, Global Witness, “Missing Voices: The violent erasure of land and environmental defenders”, 10 September 2024; Alliance for Land, Indigenous and Environmental Defenders, “Uncovering the Hidden Iceberg: A Global Perspective”, 2024.

[5] A/HRC/30/38/Add.5, paras. 73-75.

5. Ufafanuzi wa kutoweka kwa lazima unahusisha ushiriki wa mawakala wa Serikali, angalau kwa njia isiyo ya moja kwa moja, kwa kukubali kimya kimya. Kutoweka kunakofanywa na mtendaji asiye wa Serikali kunastahili kuwa kutoweka kwa lazima wakati, kunapotendwa na uungaji mkono wa serikali kwa njia ya moja kwa moja au isiyo ya moja kwa moja. Watendaji wasio wa Serikali wanaweza kujumlisha wanamgambo waliojihami wasio wa Serikali, vikundi vya uhalifu, mashirika ya kimataifa na makampuni mengine ya biashara, taasisi za fedha za kimataifa, na makampuni binafsi ya kijeshi na usalama, miongoni mwa mengine. Watendaji wasio wa Serikali wanaofanya kazi kama za serikali au udhibiti halisi juu ya eneo au idadi ya watu, bila idhini, au usaidizi wa Serikali, wanaweza kutenda vitendo sawa na kutoweka kwa lazima.[6]

6. Kuhusu vitendo vinavyofanywa na makampuni ya biashara, Jopokazi linatilia maanani umuhimu wa Kanuni za Mwongozo za Umoja wa Mataifa kuhusu Biashara na Haki za Binadamu (UNGP). Hasa, makampuni ya biashara yana jukumu la kuepuka kukiuka haki za binadamu, kama vile haki ya kutotowesha watu kwa lazima, na kushughulikia athari za ushiriki wowote wanaoweza kuwa nao katika ukiukaji huo. Pia, wanatarajiwa kuzuia, kupunguza na kurekebisha athari mbaya za haki za binadamu zinazohusiana moja kwa moja na shughuli zao, bidhaa au huduma, au mahusiano ya kibiashara, hata wakati hawajachangia athari hizo.[7]

7. Kwa mujibu wa mamlaka yake ya kibinadamu, na kwa pamoja na Taratibu zingine Maalum, Jopokazi limepokea mawasiliano kuhusu visa vya kutoweka kwa lazima katika muktadha wa ulinzi wa LNRE katika mataifa kadhaa, ikiwa ni pamoja na Uchina,[8] Colombia,[9] Guatemala,[10] India,[11] Mexiko,[12] Nepal,[13] Nicaragua,[14] Peru,[15] Ufilipino,[16] na Thailand.[17] Jopokazi pia limetuma mawasiliano ya visa vinavyohusiana na kutoweka kwa lazima Argentina,[18] Jamhuri ya Kiislamu ya Iran,[19] Jamhuri ya Kidemokrasia ya Watu wa Lao,[20] Grand Duchy ya Luxembourg,[21] Urusi,[22] Uganda,[23] na Jamhuri ya Muungano wa Tanzania.[24]

8. Ingawa si mada ya ripoti hii, changamoto hizi zinazidishwa zaidi katika miktadha ya migogoro ya silaha au migogoro ya mipaka, ambayo huongeza kuenea kwa kutoweka kwa watu kwa lazima, ikiwa ni pamoja na watetezi wa LNRE.

[6] A/HRC/42/40, para. 94

[7] Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework, in particular Guiding Principles 11, 13 and 14. Pia A/HRC/RES/17/4.

[8] A/HRC/WGEID/116/1, para. 37

[9] E/CN.4/2002/79, para. 93, E/CN.4/1989/18, para. 79.

[10] E/CN.4/1994/26, para. 215.

[11] A/HRC/WGEID/118/1, para. 59 na IND 9/2019.

[12] E/CN.4/2004/58, para. 195,E/CN.4/1998/43, para. 261 na MEX 1/2023

[13] E/CN.4/2003/70, para. 127.

[14] A/HRC/WGEID/132/1, para. 83 (a).

[15] E/CW.4/1991/20, para. 299 na E/CN.4/1989/18, para. 226.

[16] A/HRC/WGEID/131/1, para. 99.

[17] A/HRC/WGEID/103/1, para. 174, A/HRC/WGEID/132/1, para. 114 na THA 2/2019.

[18] ARG 1/2023.

[19] IRN 37/2021.

[20] LAO 3/2012.

[21] LUX 1/2023.

[22] RUS 3/2014.

[23] UGA 4/2024

[24] TZA 4/2024 na TZA 3/2025.

II. Hulka na Sababu Hatarishi Zinavyohusiana na Kutoweka kwa Lazima kwa Watetezi wa LNRE

9. Jopokazi limepokea mawasiliano kuhusu kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LNRE—hasa wakiwahusisha Jamii Asilia—tangu miaka ya 1980. Tangu 2016, wataalamu huru wameelezea wasiwasi kuhusu "kiwango cha kushangaza" cha mashambulizi dhidi ya watetezi wa LNRE.[25] Licha ya kuongezeka kwa umakini wa kimataifa, kiwango cha vurugu dhidi ya watetezi wa haki za binadamu kwa ujumla, na dhidi ya wale wanaofanya kazi ya kutetea LNRE haswa, kimekuwa "mgogoro wa kimataifa".[26]Jopokazi linajuta kwamba kuna ukosefu wa data maalum kuhusu kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LNRE. Hata hivyo, data nyingine zinaweza kutoa ufahamu kuhusu kiwango halisi cha hatari ambazo watetezi hawa wanakabiliwa nazo. Kulingana na takwimu zilizopo, kati ya 2012 na 2022, watetezi 1,733 wa LNRE waliuawa—wastani wa mmoja kila baada ya siku mbili.[27] Kwa mfano, mwaka wa 2022, watetezi 177 wa LNRE waliuawa, huku 36% wakiwa Jamii Asilia, hasa kutokana na migogoro inayohusisha kilimo biashara, uchimbaji madini, ukataji miti, na miradi ya miundombinu.[28] Kufikia mwaka wa 2023, idadi ya mauaji ilikuwa imeongezeka hadi 196, huku 43% wakiwa Jamii Asilia na 12% wakiwa wanawake, huku wengine wengi wakikabiliwa na vitisho, vurugu, unyanyapaa, na uhalifu.[29]

10. Kwa mujibu wa mawasiliano yaliyopokelewa na Jopokazi, vurugu nyingi dhidi ya watetezi wa LNRE hufanyika katika nchi zinazoendelea ambazo zinakumbwa na utawala dhaifu wa sheria, ufisadi na ukosefu wa usawa. Mara nyingi, mataifa husika pia hukosa sheria kamili kuhusu mwenendo na majukumu ya haki za binadamu ya makampuni ya biashara. Hakika, kuna mambo mengi ya hatari yanayochangia kutoweka kwa watetezi wa LNRE. Hata hivyo, jambo la kawaida miongoni mwa haya ni tofauti ya madaraka kati ya watetezi hawa na maslahi yenye nguvu wanayoyapinga. Walivyoandika wataalamu wa Umoja wa Mataifa,[30] mashirika ya asasi za kiraia,[31] mashirika na kimataifa,[32] kutoweka kwa watetezi wa LNRE mara nyingi ni matokeo ya ushirikiano kati ya Serikali, makampuni ya biashara, na vikundi vya uhalifu, mara nyingi kukiwa na lengo ya kulinda na kuongeza faida inayotokana na viwanda vya uchimbaji madini, biashara ya kilimo, miradi ya nishati, na miradi ya maendeleo, miongoni mwa mengine.

A. Utambulisho na jamii

11. Mjumbe Maalum wa Umoja wa Mataifa kuhusu hali ya watetezi wa haki za binadamu amewaelezea watetezi wa LNRE kama "mojawapo ya vikundi vya watetezi vyenye tofauti kubwa" vyenye "watu mbalimbali, wasifu na njia mbalimbali ...".[33] Wengi huwa watetezi "kwa bahati mbaya" au "umuhimu", na wanalazimika kuchukua hatua kujibu vitisho dhidi ya mazingira, ardhi yao, au maliasili.[34] Hakika, watetezi wa LNRE wanakabiliwa na hatari

[25] A/71/281, para. 2. Pia A/HRC/26/25.
[26] A/71/281, para. 26.
[27] Global Witness, "Decade of Defiance: Ten Years of Reporting Land and Environmental Activism Worldwide", September 2022, p. 16.
[28] Global Witness, "Standing Firm: The Land and Environmental Defenders on the Frontlines of the Climate Crisis", 2023, p. 11.
[29] Global Witness, "Missing Voices: The violent erasure of land and environmental defenders", 10 September 2024.
[30] Mexico must clarify fate and whereabouts of human rights defenders Ricardo Lagunes and Antonio Díaz and business must collaborate: UN experts, 20 February 2023; Pia, kwa mfano, RUS 3/2014, THA 2/2016, MEX 9/2021, UGA 4/2024, na TZA 1/2024, GBA 4/2024 na USA 10/2024.
[31] Global Witness, "Decade of Defiance: Ten Years of Reporting Land and Environmental Activism Worldwide"; Global Witness, "Standing Firm: The Land and Environmental Defenders on the Frontlines of the Climate Crisis"; Global Witness, "Missing Voices: The violent erasure of land and environmental defenders", 10 September 2024.
[32] UNECE, AC/WGP-24/Inf.16; UNDP, "UNDP reports reveal the human rights defenders are still targeted by businesses, with 37% resulting in violence leading to loss of life.", 11 February 2024.
[33] A/71/281, para. 53.
[34] Ibid.

kubwa kwa sababu wanajipata katikati ya tabaka zenye nguvu zaidi za makampuni, fedha, na serikali duniani, na baadhi ya maliasili zenye thamani kubwa zaidi duniani, ambazo mara nyingi ziko katika maeneo ya jamii zilizo hatarini zaidi.

12. Kimataifa, vsa 1,538 vya ukiukwaji wa haki za binadamu dhidi ya watetezi wa haki za binadamu viliripotiwa kutoka nchi 105 mwaka wa 2023, huku wale wanaowatetea Jamii Asilia, Jamii walio na asili ya Kiafrika, na jamii za wakulima wadogo huko bara za Amerika wakiwa walengwa zaidi.[35] Kutambuliwa kama watetezi wa haki za binadamu kunaweza kuwasaidia watetezi wa LNRE kupata mifumo ya ulinzi, kuongeza mwonekano, na kupunguza hatari ya kutoweka kwa lazima. Hata hivyo, wengi hawatambuliwi rasmi hivyo katika Mataifa wanayofanyia kazi.

13. Vivyo hivyo, utambuzi wa Jamii Asilia katika mifumo ya kisheria ya ndani ni muhimu lakini mara nyingi hukosekana. Ushauri huko Asia ulionyesha kwamba wanapoainishwa kama "walio wachache", Jamii Asilia hujitahidi kudai haki zao na kutafuta haki kwa masuala kama vile kutoweka kwa lazima. Ukosefu huu wa utambuzi husababisha kutengwa kutoka michakato ya mashauriano na kupuuzwa kwa athari za uwekezaji wa kigeni na miradi ya maendeleo kwa ardhi zao, utamaduni, na lugha.

14. Watetezi wa Kizazi cha walio na asili ya Kiafrika (Afro-descendants) pia hawapati utambuzi wa kutosha. Mara nyingi huwekwa katika makundi ya Jamii Asilia au Jamii za walio wachache, licha ya kukabiliwa na hatari kubwa na zilizo wazi; jambo linaloangazia uhitaji wa rekodi sahihi, zaidi za data mahususi, kwa muktadha na mifumo ya ulinzi iliyoundwa. Jamii ya waGarífuna, katika Triunfo de la Cruz, huko Honduras, zinaonyesha mapambano yanayowakabili Jamii za Kizazi cha walio na Asili ya Kiafrika (Afro-descendants)[36] ambazo zimepitia unyang'anyi wa ardhi, huku sehemu za eneo lao la mababu zikiuzwa au kutengwa kwa ajili ya maendeleo ya utalii bila idhini yao. Mnamo 2020, watetezi watano wa ardhi wa Garífuna walichukuliwa kwa nguvu kutoka majumbani mwao na kutoweshwa kwa lazima.[37]

15. Jopokazi linasikitika sana kuona kuongezeka kwa uhalifu wa watetezi wa LNRE. Nchini Guatemala, kiongozi wa chama cha wavuvi kinacholinda vyanzo vya maji kutokana na uchafuzi wa mazingira alitoweka kwa lazima na baadaye akashtakiwa kwa madai ya unyang'anyi wa ardhi.[38] Vile vile, Mwandishi Maalum wa Umoja wa Mataifa kuhusu haki za watu wa jamii za kiasili anasema kwamba watetezi wa LNRE mara nyingi hukamatwa kwa msingi wa "viwango duni vya ushahidi", "ushuhuda wa mashahidi usiothibitishwa", na bila "uhusiano wazi kati ya mashtaka na vitendo vinavyodaiwa".[39]

16. Kutambuliwa kama watetezi wa LNRE kunaweza pia kusaidia kupambana na uhalifu, unyanyapaa, utambuliso hasi na unyanyasaji. Wale wanaopinga uwekezaji wa kigeni, shughuli za uchimbaji madini, au miradi ya maendeleo mara nyingi huitwa na Mataifa au vyombo vya habari "wapinga maendeleo", "magaidi", au "magaidi wa mazingira". Mbinu hii inaripotiwa kutumika kulinda maslahi ya Serikali na makampuni, kudharau kazi ya watetezi, kuhalalisha ufuatiliaji, na kuwaunganisha na uchunguzi wa ugaidi[40], na kuongeza kwa kiasi

[35] Front Line Defenders, "Global Analysis 2023/24", 2024, p. 11-12. 2024. Kati ya ukiukwaji 1,538, ulioripotiwa zaidi duniani kote ulikuwa kukamatwa/kuzuiliwa kiholela (15%), hatua za kisheria (13%), vitisho vya kifo (10.2%), ufuatiliaji (9.8%), na mashambulizi ya kimwili (8.5%). Katika ngazi ya kikanda, ukiukwaji katika muktadha wa ulinzi wa LNRE ulitokea zaidi barani Afrika na Amerika.

[36] Jumuiya ya Triunfo de la Cruz ni sehemu ya the Black Fraternal Organization of Honduras (*Organización Fraternal Negra Hondureña*, OFRANEH), shirika linalofanya kazi kulinda haki za kiuchumi, kijamii, na kitamaduni za jamii ya Garífuna, ambao ni kizazi cha walio na asili ya Kiafrika..

[37] HND 2/2022, HND 3/2022, HND 2/2024 Tume ya Haki za Binadamu ya Amerika (IACHR) ishatoa hatua za tahadhari katika kesi hii.

[38] Tukio hilo liliripotiwa kama kizuizi cha kiholela na si kutoweka kwa lazima na UDEFEGUA"Informe 2018", p. 186.

[39] A/HRC/39/17, para. 49.

[40] Tume ya Haki za Kibinadamu ya Amerika. "Report on the Criminalization of the Work of Human Rights Defenders", paras. 57 na 63−71; Pia A/HRC/39/17, para. 32.

kikubwa hatari yao ya kutoweka kwa lazima. Nchini Ufilipino, kwa mfano, Jopokazi linabainisha kile kinachoitwa mazoezi ya "kuweka alama nyekundu", ambayo inadaiwa imetumika kuwalenga watetezi wa LNRE kwa kuwalinganisha kimakosa na wachokozi, na kusababisha kutoweka kwao kwa lazima.[41]

17. Kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LNRE mara nyingi hutokea katika miktadha inayoundwa na ubaguzi wa kimfumo, vurugu za kimuundo, kasumba ya kikoloni, na ubaguzi wa kimazingira. [42] Inatumika kama zana ya ukandamizaji ili kuwanyamazisha watu waliotengwa, kuwanyima haki yao ya kusikilizwa katika michakato ya kufanya maamuzi, na kudhoofisha juhudi zao za kuunda mustakabali endelevu. Mojawapo ya viashiria vilivyo wazi kwamba Jamii Asilia kote ulimwenguni bado wanahitaji marekebisho ni ukosefu wao wa upatikanaji na usalama katika ardhi zao za kitamaduni.[43]

18. Jopokazi linaangazia kupotea kwa lazima kwa mwanaharakati wa mazingira Porlajee “Billy” Rakchongcharoen nchini Thailand, [44] mwaka 2014, jambo ambalo linaonyesha udhaifu na hatari kubwa zinazowakabili watetezi binafsi wa LNRE wakati kazi yao inawaleta katika mgogoro na watendaji wenye nguvu wa Serikali au kiuchumi. Bw. Rakchongcharoen, kiongozi wa Jamii Asilia ya wa Karen na mwanaharakati wa haki za ardhi, alikuwa akipanga kuishtaki Serikali na wanakijiji wengine wanaoishi katika Hifadhi ya Kitaifa ya Kaeng Krachan. Hii ilitokana na kuteuliwa kwa ardhi yao, bila mashauriano ya awali, kwa hatua za uhifadhi na juhudi za Serikali za kuwafurusha kwa fujo. Walipokuwa wakisafiri kukutana na wanakijiji, maafisa wa Hifadhi ya Kitaifa wanadaiwa kumkamata Bw. Rakchongcharoen, na kusababisha kutoweka kwake kwa lazima. Mkewe na binti yake wanatafuta kufafanua hatima yake na mahali alipo hadi leo.

19. Taarifa zilizopokelewa na Jopokazi pia zinaonyesha kwamba ukosefu wa michakato ya kutosha ya mashauriano katika upangaji wa miradi ambapo LNRE inaweza kuathiriwa ni sababu inayochangia kutoweka kwa lazima. Ukosefu wa mashauriano au mashauriano yenye dosari na jamii zilizoathiriwa mara nyingi husababisha uharibifu wa mazingira, kuhamishwa kwa lazima, na mapambano ya moja kwa moja na watetezi wa LNRE. Katika miktadha tofauti, mashauriano ya jamii[45] yasiyotozelesha, yenye dosari au yaliyopotoshwa huchochea migogoro na mvutano wa kijamii, na kuongeza hatari ya vurugu, ikiwa ni pamoja na kutoweka kwa lazima na mauaji. Mifumo rasmi ya mashauriano kwa wenyeji mara nyingi hupuuzwa, na mashauriano yanapotokea, kuna ripoti za ujumuishaji wa kupendelea au vitisho kwa washiriki, na, katika baadhi ya matukio, kutoweka kwa lazima.

20. Kushindwa kwa mataifa kugawa, kuweka mipaka, na kutoa hati miliki za ardhi kwa Jamii Asilia na jamii zingine, pamoja na kutochukua hatua za kushughulikia migogoro ya ardhi, pia ni sababu ya hatari ya kutoweka kwa watu kwa lazima, ambayo inaweza kuzidishwa wakati jamii hazina ufikiaji wa kutosha wa kilimo, au ulinzi wa utawala na raia wakati wa migogoro ya ardhi na makampuni ya biashara au Serikali. Kurekebisha umiliki wa ardhi na hati miliki kwa Jamii Asilia kunahusisha kupata haki zao za kisheria za ardhi, mara nyingi kulingana na umiliki na matumizi ya kitamaduni, na kutambua sheria na desturi zao za kitamaduni. Hii inalenga kuhakikisha upatikanaji wao endelevu wa rasilimali, riziki zao za kitamaduni, na uwezo wao wa kutawala maeneo wanayomiliki, huku pia ikizuia migogoro na kuhakikisha uhifadhi endelevu wa mazingira. Katika muktadha huu, Jopokazi limepitia kesi zinazoonyesha jinsi haki dhaifu za ardhi na mali na ukosefu wa idhini illiyoarifiwa na ya huru, unaviweka jamii katika hatari kubwa ya kutoweka kwa lazima.[46]

[41] PHL 1/2020; PHL 7/2019.Tazama pia uchunguzi wa awali wa Mwandishi Maalum wa Umoja wa Mataifa kuhusu uhuru wa maoni na kujieleza, Bi Irene Khan,“Preliminary observations by the UN Special Rapporteur on freedom of opinion and expression, Ms Irene Khan, at the end of her visit to the Philippines”, 2 February 2024.

[42] A/HRC/48/78. Pia A/77/549, para. 16.

[43] FRA 5/2025.

[44] A/HRC/WGEID/132/1, para. 114.

[45] Kwa mfano, A/68/262, para. 51; A/72/170, para. 23; A/HRC/39/17, para. 36; na A/HRC/39/62, paras. 46 – 62.

[46] UGA 4/2024, TZA 1/2024 na USA 10/2024. Pia A/HRC/39/17, para. 30.

21. Kulingana na mashauriano, shughuli za kiuchumi na vivutio vinayohusishwa na mpito wa nishati na hatua za hali ya hewa, haswa kwa nchi zinazoendelea kiuchumi na ambazo hazijaendelea sana, kama vile miradi mikubwa ya nishati mbadala na kuongezeka kwa soko la kaboni la hiari,[47] husababisha hatari inayoibuka ya kutoweka kwa lazima. Mahitaji ya maeneo makubwa ya ardhi ili kusaidia miradi ya kukabiliana na kaboni kama vile upandaji miti, upandaji miti upya, na mipango ya uhifadhi yameongezeka sana. Ingawa mipango hii imeandaliwa kama suluhisho la hali ya hewa, inaweza kuchochea ununuzi wa ardhi unaopita au kupuuza haki za jamii zenye uhusiano wa kitamaduni au wa mababu na ardhi, na kusababisha mvutano ambao unaweza kuzidisha vurugu na kutoweka kwa lazima, kama ilivyojitokeza kutoka kwa mashauriano.

B. Muktadha wa kijiografia

22. Kila nchi na eneo huwasilisha wasifu tofauti wa hatari unaotokana na mchanganyiko wa mambo, ikiwa ni pamoja na taasisi dhaifu za serikali, ufisadi, uhalifu uliopangwa, migogoro ya silaha, na uwepo wa vikundi vyenye silaha visivyo vya Serikali, uwekezaji mkubwa wa kigeni, rasilimali nyingi za asili, na miradi mikubwa ya nishati.

23. Miradi ya uwekezaji wa kigeni, uchimbaji na maendeleo inayoathiri LNRE mara nyingi hupatikana katika maeneo ya vijijini yenye uwepo dhaifu wa Serikali, unaokaliwa na jamii ambazo hazijawakilishwa kikamilifu au zilizobaguliwa kihistoria. Kwa hivyo, watetezi wa LNRE hawako tu katika hatari ya kutoweka kwa lazima kutokana na uwepo wao ambapo ukiukwaji unafanyika, lakini pia kwa sababu wanapaza sauti zao kupinga. Kutokana na umbali wa maeneo mengi kati ya haya, watetezi wa LNRE hawawezi kutegemea mamlaka ya Serikali kwa ajili ya ulinzi. Ukosefu wa uwepo wa Serikali unamaanisha kwamba kutoweka kwa lazima mara nyingi hakuripotiwi na hakuchunguzwi. Katika miktadha kama hiyo, kutochukua hatua kwa Serikali kunaweza kumaanisha kukubali vitendo vinavyofanywa na wahusika wengine.

24. Ingawa utoaji taarifa zisizotosheleza bado ni wasiwasi katika maeneo mbalimbali, Jopokazi lilipokea taarifa za kutisha hasa kuhusu México, Honduras, Ecuador, Perú, Guatemala, Colombia na Brazil—zilizotambuliwa kama nchi hatari zaidi kwa watetezi wa LNRE huko Amerika Latini.[48] Colombia inasalia kuwa nchi hatari zaidi, ikiwa na idadi kubwa ya mauaji yanayohusiana na ulinzi wa ardhi.[49] Brazil inakabiliwa na changamoto za shughuli haramu na masuala ya usambazaji wa ardhi, ambayo yanachangia kutoweka kwa lazima.[50] Kutokujali kuendelea kwa kutoweka kwa lazima nchini Mexico, pamoja na madai ya kuhusika kwa uhalifu uliopangwa na kuongezeka kwa vurugu dhidi ya watetezi, ni jambo la kutia wasiwasi sana, pamoja na vurugu dhidi ya Jamii Asilia wanaotetea LNRE[51]. Nchini Nicaragua na Brazil, kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LNRE kunadaiwa kuhusishwa kwa kiasi kikubwa na ukosefu wa usawa katika usambazaji wa ardhi na shughuli haramu kama vile ukataji miti haramu.[52] Nchini Nicaragua, haswa, Jamii Asilia na wakulima wameathiriwa sana na kutoweka kwa lazima wakati wa kujaribu kutetea LNRE.[53]

25. Barani Afrika, kutetea LNRE ni hatari sana katika Jamhuri ya Kidemokrasia ya Kongo (DRC), Ghana, Kenya, Nigeria, Tanzania na Uganda.[54] Madai ya kutoweka katika nchi hizi mara nyingi huhusishwa na maandamano ya kupinga unyonyaji wa ardhi na rasilimali. Hali nchini DRC inatia wasiwasi hasa, huku kukiwa na ripoti kwamba walinzi wengi wa

[47] Soko la kaboni la hiari (VCM) ni soko lililogatuliwa ambapo watu binafsi, makampuni, na mashirika wanaweza kununua na kuuza mikopo ya kaboni ili kukabiliana na uzalishaji wao wa gesi chafu. Mikopo hii inawakilisha miradi inayopunguza au kuondoa kaboni kutoka angani.

[48] Front Line Defenders, "Global Analysis 2023/24", 2024, p. 50 na A/HRC/46/35, para. 44.

[49] Ibid.

[50] Observatorio de la Desaparición de Personas en Brasil Informe de Brasil.

[51] Amnesty International. Mexico: Land and Freedom? Criminalization of Defenders of the Land, Territory and Environment.

[52] Ibid.

[53] Movimiento Campesino Nicaragua.

[54] Africa Network for Environment and Economic Justice. Pia Elizka Relief Foundation.

mazingira wameuawa, na hakuna uchunguzi sahihi uliofanywa ili kubaini kama pia walikuwa waathiriwa wa kutoweka kwa lazima.[55] Nchini Uganda, upinzani dhidi ya miradi kama East African Crude Oil Pipeline umeripotiwa kusababisha kukamatwa kiholela na kutoweka.[56] Nchini Nigeria, watu wa Ogoni wameripotiwa kuteseka kwa muda mrefu kutokana na uharibifu wa mazingira na ukandamizaji kutokana na unyonyaji wa mafuta.[57]

26. Barani Asia, kutokana na taarifa zilizopokelewa, nchi zilizoripotiwa kuwa hatari zaidi kwa watetezi wa LNRE ni Indonesia, Pakistani, Ufilipino, na Thailand.[58] Katika nchi hizi, kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LNRE kunaripotiwa kuhusishwa na umiliki wa ardhi ya mababu, unyonyaji wa maliasili, ujeshi, na migogoro ya mazingira. Kwa mfano, desturi ya kutoweka kwa lazima imeripotiwa kutumika kama zana ya kukandamiza upinzani huko Balochistan, hasa kuanzia miaka ya 1970[59], huku ongezeko kubwa likitokana na Ukanda wa Kiuchumi wa China-Pakistan na miradi mingine ya maendeleo.[60] Kulingana na mawasilisho yaliyopokelewa, eneo la Bastar, nchini India, ni kitovu cha kutoweka kwa lazima na ukiukwaji wa haki za binadamu kutokana na uchimbaji wa madini na ujeshi mkubwa. Jamii za Adivasi nchini India zinaripotiwa kukabiliwa na ukandamizaji mkubwa, huku watetezi wa LNRE mara nyingi wakikamatwa kwa kuzingiziwa mashtaka ya uwongo au kuuawa.[61]

C. Utofauti wa waathiriwa

27. Baadhi ya makundi ya watetezi wa LNRE wanakabiliwa na mkingamano wa vitisho ambavyo huongeza hatari yao ya kutoweka kwa lazima. Watu binafsi na jamii ambazo tayari ziko pembezoni mwa jamii, kutokana na umri, ulemavu, utambulisho wa kijinsia, rangi, kabila, au hali ya kijamii na kiuchumi, hupata udhaifu ulioongezeka na unaokingamana, katika uwezekano wa kutoweka na athari zake. Katika muktadha wa watetezi wa LNRE, madhara si ya mtu binafsi tu bali ya pamoja, kwani kutoweka kwa kiongozi wa jamii au mtetezi huvuruga miundo ya familia, mshikamano wa kijamii, na hisia ya kuwa pamoja ambayo mara nyingi huvuka mipaka.

28. Wakati watetezi wanawake wa LNRE wanapotoweka kwa lazima au wanapohusika katika utafutaji wa wapendwa wao waliotoweka, wanakabiliwa na mkingamano wa vitisho unaotokana na ubaguzi wa kimfumo, unyonyaji wa kiuchumi na kutengwa kisiasa.[62] Wanapoongoza juhudi za kutafuta jamaa waliotoweka, mara nyingi huchukua majukumu mapya katika jamii zao, wakipinga kanuni za jadi za kijinsia na kukabiliana na vikwazo vya kitaasisi, kitamaduni, na kisheria vinavyotokana na miundo ya mfumo dume na kasumba ya ukoloni. Mara nyingi hulengwa na aina maalum za vurugu za kijinsia, ikiwa ni pamoja na unyanyasaji, vitisho vya kijinsia na kashfa inayotokana na chuki dhidi ya wanawake. Katika visa vingi, hawaadhibiwi tu kwa ajili ya utetezi wao wa LNRE, bali pia kwa kukiuka dhana potofu za mfumo dume.

29. Kutoweka kwa watetezi wa LNRE ambao ni wazee au viongozi, hasa pale Jamii Asilia wanapohusika, hugawanya jamii, hudhoofisha uongozi, na kuzidisha udhaifu wa kiuchumi na kimazingira. Wakati mtetezi wa LNRE ametoweka kwa lazima, jamii iliyoathiriwa hupoteza mlinzi muhimu aliye na mizizi kwa haki yao ya mazingira, urithi wao wa kitamaduni, njia zao za kujikimu, na, kwa upande wa Jamii Asilia, haki zao za kujitawala na

[55] Maat for Peace, Development and Human Rights.
[56] Ibid.
[57] Angalia *Social and Economic Rights Action Center (SERAC) and the Center for Economic and Social Rights (CESR) v. Nigeria*, Communication 155/96, African Commission on Human and Peoples' Rights, 27 October 2001, and *SERAP v.* Nigeria, Judgment No. ECW/CCJ/JUD/18/12, ECOWAS Community Court of Justice, 14 December 2012.
[58] Asian Forum for Human Rights and Development (FORUM-ASIA).
[59] AL PAK 1/2025.
[60] Baloch Yakjehti Committee.
[61] International Solidarity for Academic Freedom in India (InSAF India) et al., "Enforced Disappearances of Adivasi Indigenous Peoples Resisting Takeover of Their Ancestral Lands to Facilitate Mining in Bastar Division, Chattisgarh, India".
[62] A/HRC/WGEID/98/2.

uhifadhi na ulinzi wa mazingira.[63] Zaidi ya hayo, wakati watetezi wa LNRE wanapotoweka kwa lazima, makundi yenye mshikamano hujikuta yakivunjika kutokana na huzuni, hofu, na ukosefu wa mwelekeo wazi. Watetezi wa LNRE ambao ni viongozi wa jamii na wazee pia mara nyingi hujumuisha na kusambaza maarifa muhimu kwa usimamizi wa ardhi, utambulisho wa kitamaduni, na mshikamano wa vizazi mbalimbali. Kupotea kwao hudhoofisha uhusiano wa jamii na kunyima vizazi vichanga mwongozo, na kuongeza udhaifu wa mmomonyoko wa utamaduni na unyonyaji wa mazingira. Athari hizi mara nyingi huwa sababu za kuwahamasisha wahalifu. Kwa mfano, kutoweka kwa lazima kwa Bw. Sombath Somphone[64] huko Lao PDR mnamo 2012 kulieleweka sana kama jaribio la kudhoofisha harakati za mazingira na maendeleo mashinani.[65]

30. Kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LNRE kunadhoofisha zaidi juhudi pana za kimataifa za kukabiliana na mabadiliko ya hali ya hewa na uharibifu wa mazingira. Watetezi hawa hutumika kama mifumo ya tahadhari ya mapema na wawasilishaji muhimu wa athari za mabadiliko ya hali ya hewa, hutambua vitendo visivyo endelevu, hupinga miradi ya uchimbaji madini yenye uharibifu, na hupendekeza njia mbadala zinazofaa, zinazotegemea ujuzi wa kienyeji na maarifa asilia na usimamizi unaotegemea wenyeji. Kutoweka huku kwa lazima kunawazuia wengine kuzungumza kuhusu dhuluma ya mazingira, kuvunjwa kwa mitandao ya uanaharakati wa jamii, na kudhoofisha nafasi muhimu za mjadala wa umma. Wakati ambapo jumuiya ya kimataifa lazima ikabiliane kwa dharura na majanga matatu ya mabadiliko ya tabianchi, upotevu wa viumbe hai na uchafuzi wa mazingira,[66] kutoweka kwa wale wanaoongoza mapambano haya kunahatarisha maendeleo ya masuluhisho yenye usawa, yanayozingatia haki na uendelevu. Kwa maana hii, kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LNRE sio tu kukiuka haki za watu waliotoweka na zile za familia zao, lakini pia kunazuia juhudi za pamoja za kulinda sayari.[67]

31. Kwa jamii nyingi, ikiwa ni pamoja na Jamii Asilia, ardhi na mazingira si rasilimali tu, bali ni kipengele muhimu cha utambulisho wa kitamaduni [68] —hakuna utengano au mgawanyiko kati ya ardhi na wanadamu. Zaidi ya kuwa rasilimali inayoweza kutumika, ardhi inachukuliwa kama nafasi takatifu, kiini cha utambulisho katika ngazi za mtu binafsi na za pamoja.[69] Jamii hizi ni sawa na "Mama Dunia" na "Mama Asili", na zina uelewa tofauti kuhusu nani anaweza kuchukuliwa kuwa mwathirika katika visa vya kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LNRE. Katika muktadha huu, uharibifu wa mazingira unaohusishwa na kutoweka kwa lazima unaweza pia kuonekana kama shambulio dhidi ya asili yenyewe. Kwa mfano, nchini Colombia, Mamlaka Maalum ya Amani (JEP) ilitambua Mto Cauca kama mwathirika baada ya kutumika kama kaburi la pamoja na vikosi vya kijeshi vinavyofanya kazi kwa kushirikiana na mamlaka za Serikali kati ya 2000 na 2004.[70] Utambuzi huu hauonyeshi tu uharibifu wa ikolojia wa mto lakini pia madhara ya kiroho na kitamaduni kwa jamii zinazouzunguka. Utambuzi huu unawezesha kushinda dhana za kisheria zilizorithiwa ambazo huchukulia asili kama kitu na rasilimali inayoweza kutumiwa. Kutambua asili kama mada ya haki pia kunamaanisha kuonyesha wazi jukumu lake la kimuundo katika usawa wa hali zinazofanya uwezekano wa kuishi kwa sayari uwezekane.[71]

32. Kwa mfano, utaratibu mzuri unaotambuliwa ni sheria ya Colombia ambayo inawatambua wazi Jamii Asilia na jamii zao kama waathiriwa, ikisema kwamba "kwa Jamii Asilia, eneo hilo ni mwathirika, ukizingatia mtazamo wao wa ulimwengu na uhusiano

[63] A/HRC/30/38/Add.5.
[64] LAO 3/2012, LAO 2/2013, LAO 1/2021
[65] OHCHR, "'Where is Sombath?' Family of disappeared Lao activist demands answers", 4 October 2024.
[66] UN High Commissioner for Human Rights, "'Well past the hour' for countries to align climate laws with human rights obligations, says High Commissioner", 28 May 2024.
[67] A/HRC/56/46
[68] IACtHR. Comunidad Indígena Yakye Axa Vs Paraguay, para. 135.
[69] IACtHR. Comunidad Indígena Maya Q'eqchi' Agua Caliente vs. Guatemala, para. 103.
[70] Mamlaka Maalum ya Amani (SJP), Auto No. 226 de 2023, Caso 05. Tazama pia Special Jurisdiction for Peace. Katika muktadha wa Kesi 05 ya JEP, mkingamano kati ya kutoweka kwa lazima na uharibifu wa mazingira yanashughulikiwa.
[71] IACtHR, Advisory Opinion OC-32/25 of 29 May 2025

maalum na wa pamoja unaowaunganisha na Mama Dunia. Licha ya hayo, itaeleweka kwamba wenye haki chini ya amri hii ni Jamii Asilia na jamii zao na wanachama wao binafsi."[72]

D. Madhara ya vizazi mbalimbali

33. Kutoweka kwa lazima husababisha madhara kati ya vizazi. Kiwewe na kutokuwa na uhakika kuhusu hatima na mahali walipo wapendwa wao huathiri familia na jamii kwa miaka mingi, na matokeo ya kisaikolojia, kitamaduni, na nyenzo ambayo mara chache hurekebishwa. Hili linaonekana hasa katika visa vinavyowahusisha watetezi wa LNRE, ambapo jamii hupoteza sio tu watu binafsi, bali pia upatikanaji na ulinzi wa ardhi na rasilimali ambazo watu hao walipigania na kutetea.

34. Madhara ya vizazi mbalimbali yanayosababishwa na kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LRNE huathiri watoto hasa kwa njia zifuatazo: (i) kutenganishwa kwa kitamaduni: watoto hupata kutenganishwa na urithi wao wa kitamaduni wanapopoteza uhusiano na desturi zao za kitamaduni na lugha, ambazo ni muhimu kwa kukuza utamaduni wao; (ii) kupoteza uhusiano na ardhi yao: kuhamishwa kwa kulazimishwa kunazuia uwezo wa watoto kudumisha uhusiano na utamaduni wao, lugha, elimu, na afya, na hivyo kuathiri uwezo wao wa kutekeleza haki zao na kushiriki katika desturi za kijamii; (iii) kukatizwa kwa uenezaji wa maarifa ya mababu: kuhamishwa huko kunavuruga upitishaji wa maarifa na hekima ya mababu kuhusu ardhi kwa vizazi vipya, na hivyo kuathiri mwendelezo wa kitamaduni; (iv) athari tofauti kwa watoto: watoto wanalazimishwa kuishi katika tamaduni za kigeni, na kusababisha upotevu wa utambulisho na kung'olewa kwa kitamaduni; (v) kiwewe cha kisaikolojia: athari za kisaikolojia za kuhamishwa ni za vizazi mbalimbali, zinaathiri wazao wa waathiriwa na kuzuia maendeleo yao kamili; (vi) ukatili wa kijinsia: wanawake na wasichana wanakabiliwa na vurugu kubwa kutokana na kuhamishwa, kukata uhusiano wao na ardhi na rasilimali, na kudhoofisha mipango yao ya maisha na ile ya jamii zao.[73]

E. Uwandaraia Uliopungua

35. Kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LNRE si kwa bahati mbaya, na kuna uhusiano wa moja kwa moja na kazi wanayofanya. Jopokazi limeandika ripoti nyingi za watetezi wa LNRE waliotoweshwa kwa lazima ili kuwazuia kufanya kazi yao halali ya kutetea ardhi, maliasili na mazingira. Kutoweka kwa lazima hutumika kuunda athari ya kutisha kwa ushiriki wa umma. Ukweli kwamba watetezi wengi wa LNRE pia hutoka katika jamii zilizoshikamana unamaanisha kwamba kutoweka kwa mtetezi mmoja kunaweza kuwazuia wengine wengi.[74]

36. Ingawa kupungua kwa nafasi ya kiraia (uwandaraia) kunaweza kusihusishe kutoweka kwa lazima, Jopokazi limeona ongezeko la matukio kama haya katika muktadha ambapo uhuru wa kujieleza, kukusanyika na kujumuika unazidi kuwekewa vikwazo. Mifumo kama vile kuenea kwa sheria au sera zenye vikwazo kuhusu uhuru huu inaweza kutumika kama onyo la mapema la hatari ya kutoweka kwa lazima. Kwa mfano, mnamo 2022, IACHR ililaani kufutwa kwa hadhi ya kisheria ya mashirika 25 ya kiraia, ikiwa ni pamoja na vikundi vinavyotetea mabadiliko ya hali ya hewa na haki za walio na asili ya Kiafrika (Afro-Descendants) katika pwani ya Karibea. Kabla ya mwezi moja kuisha, kiongozi wa Jamii Asilia, Salomón López Smith alikuwa amepatikana amekufa akiwa na dalili za mateso baada

[72] Decreto Ley 4633 de 2011, Colombia, Kolombia, Kifungu cha 3 (tafsiri isiyo rasmi).

[73] CCPR/C/143/D/4023/2021-4032/2021 aya. 8.4. Kamati ya Haki za Kibinadamu iliangazia madhara kadhaa makubwa yaliyosababishwa na kuhamishwa kwa lazima kwa Wenyeji—ambapo watu kutoka jamii hizi waliuawa na kutoweka—ambayo yana athari za vizazi mbalimbali. Pia: IACtHR. Comunidad Indígena Maya Q'eqchi' Agua Caliente vs. Guatemala, paras. 198 na 199.

[74] Amnesty International. Mexico: Land and Freedom? Criminalization of Defenders of the Land, Territory and Environment p. 53.

ya kutoweka kwa lazima kwa siku saba.[75] Jopokazi pia lilipokea taarifa kuhusu kesi ya kiongozi na mlinzi wa Jamii Asilia la Miskitu Bw. Brooklyn Rivera Bryan, pia huko Nicaragua, ambaye inasemekana alikamatwa kiholela mnamo Septemba 2023 na kutoweka kwa lazima.[76] IACHR ilitoa hatua za tahadhari kulinda maisha ya Bw. Rivera Bryan huko Nicaragua.[77] Hata hivyo hatima yake na mahali alipo bado haijulikani.

37. Jopokazi limerekodi visa kadhaa ambapo utumiaji wa uhuru wao wa kujieleza kwa watetezi wa LNRE umesababisha kutoweka kwa lazima au kuongeza hatari yake kwa kiasi kikubwa.[78] Kwa mfano, katika Jamhuri ya Kidemokrasia ya Watu wa Lao, watu huripoti hatari kubwa na hofu wanapotaja jina la mtetezi wa LNRE aliyetoweka, Bw. Sombath Somphone[79] (aliyetajwa hapo awali) kutokana na hofu ya kulipiza kisasi. Jopokazi pia lilirekodi kesi ya mkimbizi na mtetezi wa mazingira Bw. Od Sayavong, ambaye inasemekana alitoweshwa kwa lazima kutoka nyumbani kwake nchini Thailand kwa kulipiza kisasi mkutano wake na Mwandishi Maalum wa Umoja wa Mataifa kuhusu umaskini uliokithiri na haki za binadamu.[80]

38. Watetezi wa LNRE pia wanakabiliwa na unyanyasaji wa kimahakama kwa kazi yao. Kwa kuzingatia ukosefu wa usawa wa rasilimali kati ya watetezi wa LNRE na mashirika ya kimataifa na makampuni mengine ya biashara, kwa mfano, katika suala la upatikanaji wa uwakilishi wa kisheria wa kutosha na unaofaa, hii inatoa changamoto kubwa. Watendaji wa serikali pia wamewalenga watetezi wa LNRE wanaotafuta taarifa kuhusu miradi ya maendeleo, wakiendesha kesi za kimkakati dhidi ya ushiriki wa umma (SLAPPs) ili kuwachosha na kesi za gharama kubwa na za muda mrefu[81]. Kwa mfano, kati ya 1997 na Mei 2019, mashirika nchini Thailand yamerekodi kesi 212 za SLAPP, huku 196 zikiwa kesi za jinai.[82] Mara tu wanapohusika katika vita hivyo vya kisheria, watetezi wa LNRE wanakuwa katika hatari zaidi ya kulipizwa kisasi kali, ikiwa ni pamoja na kutoweka kwa lazima, kutokana na kudharauliwa kwa jina na kazi zao, na hadhi yao iliyoongezeka kwa umma, miongoni mwa sababu zingine.

III. Walio na Hatia

A. Watendaji wa Serikali

39. Mataifa yana jukumu la msingi la kuzuia na kurekebisha ukiukwaji wa haki za binadamu, ikiwa ni pamoja na kushughulikia sababu kuu za kutoweka kwa lazima. Chini ya sheria ya kimataifa, ikiwa ni pamoja na Azimio la Ulinzi wa Watu Wote dhidi ya Kutoweka kwa Kulazimishwa na Mkataba wa Kimataifa wa Ulinzi wa Watu Wote dhidi ya Kutoweka kwa Kulazimishwa, jukumu la serikali linaweza kutokea, sio tu kutokana na ushiriki wa moja kwa moja katika kutoweka, lakini pia kutokana na usaidizi, wa moja kwa moja au usio wa moja kwa moja, ridhaa au kukubalia visa vya kutoweka vilivyofanywa na watendaji wasio wa Serikali.[83]

[75] Comisión Interamericana de Derechos Humanos, "Cierre del espacio cívico en Nicaragua", 2023.
[76] A/HRC/WGEID/132/1, para. 83(a) na A/HRC/57/54/Add.4, para. 32.
[77] Inter-American Commission on Human Rights, Resolution 59/2023, Precautionary Measure No. 799-23, 9 October 2023.
[78] THA 2/2016, IND 9/2019, AGO 1/2020.
[79] Supra note 51.
[80] THA8/2019, LAO 2/2019, THA 8/2020, LAO 4/2020, LAO 3/2023.
[81] OHCHR, "The impact of SLAPPs on human rights & how to respond", p. 2.
[82] Dialogue Earth, "In Thailand, SLAPP laws are silencing environmental journalists and activists", 28 November 2024, ikinukuu Human Rights Lawyers Association, "Overview of SLAPP cases collected from 1997 to 31 May 2019," Recommendations on the Protection of Those who Exercise Their Rights and Freedoms from Strategic Lawsuits Against Public Participations, p. 10.
[83] Mkutano Mkuu wa Umoja wa Mataifa, Mkataba wa Kimataifa wa Kuwalinda Watu Wote dhidi ya Kutoweka kwa Kulazimishwa, 20 Desemba 2006, Kifungu cha 2 na Azimio la Utangulizi kuhusu Kuwalinda Watu Wote dhidi ya Kutoweka kwa Kulazimishwa.

40. Katika muktadha wa watetezi wa LNRE, ushiriki wa serikali katika kutoweka kwa lazima mara nyingi huchukua aina nyingi, zilizofungamana. Wajibu unaweza kutokea kupitia Serikali kuchukua au kutochukua hatua. Ingawa kutoweka kwa lazima mara nyingi huhusishwa na vikosi vya polisi au kijeshi, jukumu hilo pia linaenea kwa maafisa wa mitaa, ikiwa ni pamoja na mameya wa manispaa. Kutengwa kwa kihistoria kutoka kwa nguvu ya kisiasa kwa jamii zilizotengwa huunda miundo na mitazamo ya taasisi za Serikali leo, na kusababisha ubaguzi wa kimfumo, uhalifu, na kutojali vurugu dhidi ya jamii hizi—hali ambazo kutoweka kwa lazima kunawezeshwa, kuvumiliwa, au kupuuzwa.

41. Kwa upande wa watetezi wa LNRE, kutoweka kwa lazima mara nyingi hutokana na muunganiko tata wa sera za Serikali, maslahi ya makampuni, ajenda za maendeleo ya kimataifa,[84] ufisadi, kutokujali, na mienendo ya kisiasa ya ndani na kitaifa. Vitendo hivi vilivyofungamana, iwe ni kupitia ushiriki wa moja kwa moja, uwezeshaji, au uzembe wa makusudi, lazima vyote vichunguzwe ili kuelewa kikamilifu na kushughulikia jukumu la Serikali.

B. Watendaji Wasio wa Serikali

42. Kama ilivyoelezwa, jukumu la kisheria la kimataifa la Nchi linaweza kuchochewa na idhini, usaidizi au kukubali kwake katika utekelezaji wa kutoweka kwa lazima na "watu au vikundi vya watu" isipokuwa mamlaka ya nchi.[85] Katika baadhi ya miktadha, mwingiliano kati ya watendaji wa serikali na wasio wa serikali katika utekelezaji wa kutoweka kwa lazima ni mgumu, na ni vigumu kubaini kiwango cha ushiriki wa kila mhusika.

43. Jopokazi limetambua aina mbalimbali za watendaji wasio wa serikali wanaohusika katika kutoweka kwa lazima au vitendo sawa na kutoweka kwa lazima, kwa watetezi wa LNRE. Hivi ni vikundi vya uhalifu vilivyopangwa, mashirika ya kimataifa na makampuni mengine ya biashara, vikundi vya mamluki, makampuni ya usalama binafsi, taasisi za fedha, vikundi visivyo vya Serikali vyenye silaha, wamiliki wa ardhi, walowezi, na wengineo.

1. Vikundi vya uhalifu

44. Vikundi vya uhalifu vinaweza kutekeleza kutoweka kwa lazima vikiwa vimekubaliwa, kuvumiliwa au kuungwa mkono na Serikali, ili kulinda shughuli zao haramu. Wanaweza pia kuajiriwa na mamlaka za Serikali au makampuni ya biashara kufanya hivyo, ili kuficha msururu wa uwajibikaji kati ya wale wanaoamuru kitendo hicho na wale wanaokitekeleza.

45. Vikundi vya uhalifu vinaweza kuwaona watetezi wa LNRE kama vikwazo kwa shughuli zao zenye faida. Katika baadhi ya matukio, vikundi vya uhalifu hufanya kazi kwa ushirikiano na makampuni ya biashara na maafisa wa Serikali wafisadi, wakiwemo maafisa wa kijeshi. Katika baadhi ya maeneo, uhalifu uliopangwa umechukua udhibiti wa moja kwa moja wa unyonyaji wa maliasili, kunyang'anya jamii maeneo na rasilimali zao, na kufanya kutoweka kwa lazima kwa ustamilihivu au ushirikiano wa Serikali. Mifano inaonekana kwa udhaifu wa Jamii Asilia ya Amazon huko Brazil na hatari ya vurugu wanazokabiliana nazo kutokana na shughuli za wakataji miti haramu wanaotengeneza mbao kutoka Amazon[86]. Mfano mwingine ni kesi ya watetezi wa LNRE ambao walitoweka kwa lazima nchini Colombia baada ya wahusika wenye silaha kujaribu kunyakua ardhi yao kwa matumizi haramu.[87]

[84] UNODC, “The Drugs Crime Nexus in the Amazon Basin: How a complex crime ecosystem is endangering the world’s largest rainforest and imperiling efforts to combat climate change. The Drugs Crime Nexus in the Amazon Basin: How a complex crime ecosystem is endangering the world’s largest rainforest and imperiling efforts to combat climate change”, November 2023, p. 3.

[85] UN General Assembly, International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance, 20 December 2006, Article 2.

[86] AL BRA 15/2021.

[87] IACHR, Res. 111/2021, Precautionary Measure No. 1113-21.

46. Kulingana na taarifa zilizopokelewa, vikundi vya uhalifu vilivyopangwa huko Guerrero, Mexico, vina uhusiano na mamlaka za Serikali, ambazo hushirikiana nazo kutekeleza kupotea kwa watu binafsi wanaotetea ardhi na maliasili zao.[88] Kupotea kwa viongozi wawili wa kijamii, Bw. Abencio Caicedo na Bw. Edison Valencia García, wanachama wa *Proceso de Comunidades Negras Palenque Regional el Congal*, nchini Colombia, kulitokea wakati wa uvamizi wa biashara haramu ya dawa za kulevya na uchimbaji madini katika eneo hilo, bila hatua madhubuti za utafutaji na uchunguzi kutekelezwa.[89]

2. Makampuni ya Biashara

47. Jopokazi limeona mwelekeo unaoonyesha athari za makampuni ya biashara yenye shughuli za kimataifa kutoka nchi zilizoendelea kiuchumi katika kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LNRE katika nchi zinazoendelea kiuchumi. Jopokazi lina wasiwasi kwamba gharama ya kibinadamu ya juhudi za makampuni kama hayo ya kuongeza faida, au kuongeza faida kwa wanahisa wao, inabebwa sana na watetezi wa LNRE na jamii za vijijini. Katika nchi nyingi, ukosefu wa mifumo ya kisheria ya kuwawajibisha watendaji wasio wa Serikali kwa kutoweka kwa lazima, ikiwa ni pamoja na makampuni ya biashara, kwa kufanya kazi kwa idhini, usaidizi au idhini ya Serikali, huacha pengo kubwa la ulinzi na kukuza kutokujali.

48. Jopokazi limeona kwamba mataifa mengi hayana sheria thabiti na za lazima za uchunguzi wa kina. Ingawa viwango vya kimataifa vya haki za binadamu vipo, kama vile UNGP,[90] juhudi kubwa zaidi zinahitajika kwa nchi kupatanisha sheria zao za ndani ili kuanzisha majukumu ya makampuni kuhusu haki za binadamu, ikiwa ni pamoja na kuweka vikwazo kwa kutofuata sheria. Hata hivyo, Jopokazi linaona maendeleo chanya ya hivi karibuni, ikiwa ni pamoja na kupitishwa kwa viwango vipya vya kimataifa ili kuongeza uwajibikaji wa makampuni. Ikumbukwe kwamba, Maagizo ya Umoja wa Ulaya 2024/1760 kuhusu Ustahimilivu wa Makampuni, ambayo yalianza kutumika Julai 2024, yanazitaka makampuni ya biashara kutambua, kuzuia, kupunguza, na kushughulikia athari za haki za binadamu katika msururu mzima wa shughuli zao, ndani na nje ya Ulaya. Zaidi ya hayo, Jopokazi linabainisha mwelekeo chanya wa kujumuisha masharti ya haki za binadamu katika Mikataba ya Uwekezaji wa Nchi Mbili, na kuimarisha zaidi mifumo ya kimataifa ya uwajibikaji wa makampuni.

49. Kuwajibisha makampuni ya biashara kwa kutoweka kwa lazima kunaweza pia kusababisha matatizo makubwa ya kisheria, ikiwa ni pamoja na kutambuliwa kisheria kwa makampuni ya biashara kama chombo chenye haki, asili yao ya kimataifa, ukosefu wa usawa wa rasilimali katika kesi na uhusiano wao wa karibu na Serikali.

50. Jopokazi limerekodi matukio kadhaa ambapo makampuni ya biashara, kwa kukubaliwa, kuvumiliwa au kuungwa mkono na Serikali, yamedaiwa kutekeleza kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LNRE.[91] Bw. Ricardo Lagunes Gasca na Bw. Antonio Días Valencia huko Mexico wametoweka kwa lazima kutokana na utetezi wao halali dhidi ya shughuli za uchimbaji madini, huku mamlaka ikidaiwa kupuuza kuchunguza uharakati wao wa mazingira.[92]

---

[88] Centro de Derechos Humanos de la Montaña Tlachinollan “Desapariciones forzadas en el contexto de la defensa de la tierra, el medio ambiente y los recursos naturales: el caso del estado de Guerrero”, p. 2.

[89] Asociación para la Investigación y Acción Social Nomadesc. Pia: IACHR, Res. 111/121 Precautionary Measure No. 1113-21.

[90] Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework.

[91] Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework.

[92] LUX 1/2023, MEX 1/2023 na ARG 1/2023, na TZA 1/2024, GBA 4/2024 na USA 10/2024, na Global Rights Advocacy (GRA), International Human Rights Clinic de Seattle University, Global Exchange and Tsikini.

51. Makampuni ya biashara na taasisi za fedha zinaweza kuchangia madhara kwa njia kadhaa: (i) kwa njia isiyo ya moja kwa moja, kupitia mtu wa tatu: kwa mfano, kampuni inapotoa makubaliano katika eneo linalojulikana kwa ukiukwaji wa haki za binadamu, na hivyo kuunda motisha kali kwa ukiukwaji, na (ii) moja kwa moja, kwa kuwezesha ukiukwaji: kwa mfano, kwa kutoa msaada wa kifedha au usaidizi wowote ule kwa wahusika wanaojulikana kushiriki katika ukandamizaji au vurugu. Athari mbaya inaweza pia kuhusishwa moja kwa moja na shughuli, bidhaa, au huduma za kampuni kupitia mahusiano yake ya kibiashara. Kwa mfano, kupata nyenzo kutoka kwa muuzaji anayehusika katika ukiukwaji wa haki za binadamu. Katika visa hivi, ingawa kampuni inaweza isibebe jukumu la moja kwa moja, inatarajiwa kutumia nguvu zake kuzuia au kupunguza madhara kutoka kwa muuzaji wake.

52. Wasiwasi hasa ni kwenye sekta za madini, kilimo, hidrokaboni, umeme wa nguvu za maji, mafuta ya visukuku,[93] na ukataji miti, ambapo ushiriki wa Serikali na uwezekano mkubwa wa kupata faida huunda mazingira yanayochangia ufisadi na kupuuzwa kwa haki za jamii zilizo kwenye au karibu na maeneo ya mradi. Ukosefu wa uwajibikaji na uwazi wa kutosha katika michakato ya maendeleo na maamuzi yanayohusiana na uwekezaji wa kigeni na mamlaka za Serikali na biashara, mara nyingi pamoja na ufisadi, hurahisisha ufanyaji maamuzi wa kampuni unaoendeshwa na faida. Kwa upande mwingine, watetezi wa LNRE wanaodai haki za jamii zilizoathiriwa, na ambao wanaonwa na wahalifu kama vikwazo vya utekelezaji wa mradi, wanalengwa. Jopokazi lilipewa mifano mingi inayoonyesha jinsi kutoweka au mauaji ya watetezi wa LNRE kunavyowezesha mwendelezo wa miradi yenye madhara lakini yenye faida.

53. Kulingana na ripoti ya 2017, Canada, Uchina na makampuni yenye makao makuu ya Marekani yalihusishwa na 25% ya mashambulizi yote yaliyoripotiwa dhidi ya watetezi wa haki za binadamu wanaofanya kazi katika haki za biashara na binadamu katika miaka miwili iliyopita.[94] Kesi za hivi karibuni zaidi zilizoripotiwa za kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LNRE zinazohusisha makampuni ya biashara zinahusiana na makampuni ya Ulaya yanayofanya kazi nchini India na Mexico.[95]

54. Katika muktadha wa miradi ya uchimbaji wa rasilimali, makampuni ya biashara yanaripotiwa kueneza na kuzidisha mgawanyiko wa jamii, na kuchochea vurugu miongoni mwa wenyeji wenye maoni tofauti kuhusu miradi hiyo. Baadhi ya Serikali, kama vile Honduras, zimeendeleza miradi mikubwa (ufugaji wa aina moja, uchimbaji madini, mabwawa ya umeme wa maji) inayoungwa mkono na makampuni ya biashara kutoka Marekani na Canada, na kuwaruhusu kunyakua ardhi kubwa, kutoa makubaliano na vibali bila kushauriana na jamii za wenyeji. Serikali pia inaripotiwa kukandamiza upinzani kikatili.[96]

55. Mbali na changamoto zinazotokana na uwezekano wa kula njama kati ya Serikali na watendaji wasio wa Serikali, Jopokazi limebainisha vikwazo kadhaa vya kisheria na kimuundo katika kuwawajibisha makampuni ya biashara kwa kuhusika kwao katika kutoweka kwa lazima: (i) makampuni makubwa ya kimataifa mara nyingi hufanya kazi kupitia miundo tata ya umiliki, ambayo huwalinda watendaji binafsi—hasa wale walio katika nafasi za juu wanaounda sera za makampuni— dhidi ya dhima; (ii) makampuni mengi hushindwa kufichua kwa usahihi au vya kutosha rekodi zao za kufuata haki za binadamu; (iii) makampuni yanaweza kukataa kutoa taarifa zinazohusiana na uchunguzi, yakitaja usiri au upendeleo; (iv) mifumo mingi ya uchunguzi wa haki za binadamu wa makampuni bado haijazingatiwa na haina mifumo ya utekelezaji; na (v) makampuni ya biashara mara nyingi hujumuishwa katika mamlaka nyingi, na hivyo kuathiri uwajibikaji na kuzuia upatikanaji wa taarifa.

[93] A/HRC/59/42.
[94] Business and Human Rights Resource Centre in the Report of the UN Special Rapporteur on the situation of human rights defenders, A/72/170, 19 July 2017.
[95] IND 9/2019, MEX 1/2023.
[96] Center for Gender & Refugee Studies University of California College of the Law, San Francisco.

3. Taasisi za fedha

56. Uzito wa kutoweka kwa lazima unahitaji kufikiria upya uwajibikaji zaidi ya wahusika wa moja kwa moja. Wakati taasisi za fedha za kimataifa (IFIs), wawekezaji, benki za maendeleo, na vikundi vya misaada vya pande mbili vinafadhili miradi ya kupuuza haki, vinaweza pia kuwezesha hali zinazosababisha kutoweka kwa lazima. Kama watu wa kisheria ya kimataifa, mashirika ya kimataifa kama vile Benki ya Dunia na Shirika la Fedha la Kimataifa (IMF), wana wajibu wa kisheria na wa kimataifa wa kuchukua jukumu kamili la kuheshimu haki za binadamu katika hali ambapo taasisi hizo zinafadhili miradi, sera au programu zinazoathiri vibaya au kudhoofisha haki za binadamu.[97] Kama ilivyoelezwa na Tume ya Sheria ya Kimataifa, hii ina maana kwamba pia wana wajibu wa kisheria, ikiwa ni pamoja na kukataza kutoweka kwa lazima.[98]

57. Kwa vitendo, IFI mara nyingi hazizingatii majukumu haya. Ingawa baadhi ya taasisi zimepitisha sera na mifumo ya malalamiko, kama vile Benki ya Maendeleo ya Afrika[99], zana hizi hazitumiki sana katika visa vya kutoweka kwa lazima vya watetezi wa LNRE. Kwa mfano, mradi wa Usimamizi wa Maliasili wa Ustahimilivu kwa Utalii na Ukuaji (REGROW) nchini Tanzania, uliofadhiliwa kwa mkopo wa Benki ya Dunia wa dola milioni 150, unadaiwa kusababisha ukiukwaji mkubwa wa haki za binadamu, ikiwa ni pamoja na kufukuzwa kwa lazima, mauaji, na kutoweka kwa lazima karibu na Hifadhi ya Kitaifa ya Ruaha. Licha ya kuwepo kwa sera za ulinzi, mamlaka zilishindwa kuzuia ukiukwaji. Ingawa Benki ya Dunia ilisitisha ufadhili mnamo 2024 kufuatia ukiukwaji uliorekodiwa, hatua za kutoa suluhisho zenye maana kwa waathiriwa bado ni chache.[100] Kufuatia kusimamishwa na Benki ya Dunia, Mradi wa REGROW ulifutwa baadaye.

58. Kwa watendaji wa kifedha ambao si mashirika ya kimataifa, ikiwa ni pamoja na benki za maendeleo za kitaifa na makampuni ya kibinafsi ya uwekezaji, UNGP bado inatumika. Hizi ni pamoja na majukumu ya kuheshimu haki za binadamu,[101]kupitisha sera za haki za binadamu, [102] kufanya uchunguzi wa haki za binadamu, [103] na kuanzisha mifumo ya uwajibikaji. [104] Hata hivyo, Jopokazi lina wasiwasi kwamba wengi bado hawajatimiza majukumu haya na mara nyingi hukataa jukumu lolote la kutoa fidia kwa ukiukwaji wa haki za binadamu kwenye miradi wanaofadhili. Kwa mfano, karibu miaka kumi baada ya mauaji ya mlinzi wa LNRE wa Honduras Berta Cáceres, na licha ya hatia nyingi za jinai kwa mauaji yake na kwa ulaghai unaohusishwa na mradi wa umeme wa maji unaofadhiliwa kimataifa, wafadhili wa mradi huo FMO, BCIE, na Finnfund wameshindwa kutekeleza hatua moja ya fidia kama vile kutoa msamaha, kutoa fidia, au kuhakikisha kurejeshwa kwa hati miliki za ardhi za Jamii Asilia.

Wajibu wa makampuni ya biashara na IFIs kuhusu kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LNRE

59. Kama ilivyotajwa, wajibu wa msingi wa kuheshimu, kulinda, na kutimiza haki za binadamu uko chini ya Serikali. Katika kesi ya makampuni ya biashara na taasisi za fedha zinazomilikiwa na Serikali, jukumu lake linafafanuliwa wazi. Wakati vyombo hivi

[97] Angalia, “Tilburg Guiding Principles on World Bank, IMF and Human Rights”, World Bank, IMF and Human Rights, Willem van Genugten, Paul Hunt and Susan Mathews, (eds), Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2003, ISBN 9058500535, 255 p., p. 247-255, para. 5.

[98] Report of the International Law Commission, A/77/10, Chapter IV, paras. 43 - 44. *Pia* Hitimisho 19 (ikizingatiwa kwamba IFIs zina wajibu wa "kukomesha kwa njia halali" uvunjaji wa kanuni za jus cogens, "kutotambua kama halali" hali iliyosababishwa na uvunjaji huo, na "kutotoa msaada au msaada katika kudumisha hali hiyo").

[99] A/78/155, para. 59.

[100] “World Bank Board Approves Action Plan for the Tanzania Resilient Natural Resource Management for Tourism and Growth (REGROW) Project”, April 2025.

[101] Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework, Guiding Principle 11.

[102] Ibid., Guiding Principle 15 (a).

[103] Ibid., Guiding Principles 15 (b) na 17.

[104] Ibid., Guiding Principle 29.

vinadumisha uhusiano wa kutosha na Serikali kupitia "umiliki, udhibiti, shughuli, fomu ya kisheria au lengo,"[105]vinalazimishwa moja kwa moja na majukumu ya kimataifa ya haki za binadamu. Katika hali kama hizo, vinaweza kuchukua jukumu la kimataifa kwa kutoweka kwa watetezi wa LNRE.[106]

60. Hata hivyo, kwa mujibu wa sheria ya kimataifa, watendaji binafsi, ikiwa ni pamoja na makampuni ya biashara na IFI, pia wana wajibu[107] na wanatakiwa kutetea haki za binadamu, kujiepusha na kuchangia ukiukaji, na kushughulikia athari mbaya zinazohusiana na shughuli zao.[108] UNGP inathibitisha jukumu hili, ikirejelea haki zilizomo katika Agano la Kimataifa la Haki za Kiraia na Kisiasa, ikiwa ni pamoja na haki za maisha, uhuru, usalama wa kibinafsi, utu wa kisheria, na uhuru dhidi ya mateso na kufungwa kiholela. Haki hizi pia zinaeleweka kujumuisha haki ya kutokutoweka kwa lazima, kama ilivyoelezwa katika Azimio na katika Mkataba wa Kimataifa.

61. Kupigwa marufuku kwa kutoweka kwa lazima kumefikia hadhi ya *jus cogens*—kanuni ya sheria ya kimataifa ambayo hairuhisiwi kupuuzwa. Hii inainua sharti la kisheria na kimaadili kwa wahusika wote, ikiwa ni pamoja na makampuni ya biashara na IFIs, ili kuepuka aina yoyote ya kushiriki, kuwezesha, au kunufaika na, kutoweka kwa lazima. Pale ambapo ukiukwaji kama huo unatokea, kanuni ya *jus cogens* inaimarisha wajibu wa wahusika wote kuchukua hatua madhubuti za kuzuia, kuchunguza, na kurekebisha madhara, bila kujali majukumu rasmi ya kisheria chini ya sheria za ndani.

62. Uchambuzi huu unatumia vyanzo vinavyobana na visivyobana, ikiwa ni pamoja na, miongoni mwa vingine, sheria ya mkataba, sheria ya kimataifa ya kitamaduni, UNGP, Maoni ya Jumla Nambari 24 ya Kamati ya Haki za Kiuchumi, Kijamii na Kitamaduni (CESCR), Miongozo ya Shirika la Ushirikiano wa Kiuchumi na Maendeleo (OECD) kwa Makampuni ya Kimataifa, na Rasimu ya Makala ya Tume ya Sheria ya Kimataifa kuhusu Wajibu wa Mataifa kwa Vitendo Vibaya vya Kimataifa. Ni muhimu kwamba Mataifa yajenge mfumo wa kisheria unaobana ambao unazingatia majukumu ya haki za binadamu ya makampuni ya biashara, hasa yale yanayotokana na wajibu wa haki wa kuzuia kutoweka kwa watetezi wa LNRE.

63. Wakati biashara au IFI inapohusishwa na kutoweka kwa lazima, iwe kupitia shughuli zake, mahusiano ya kibiashara, au mwenendo wa wafanyakazi au wakandarasi wake, majukumu yake chini ya sheria ya kimataifa lazima yatathminiwe kwa uangalifu. Tathmini hii inahitaji kuzingatia: (i) mfumo wa kisheria na kanuni unaosimamia mwenendo wa kampuni, ikiwa ni pamoja na mikataba na vyombo vya sheria laini kama vile UNGP, Miongozo ya OECD kwa Makampuni ya Kimataifa, na viwango vya uchunguzi unaostahili; (ii) asili ya biashara na uhusiano wake na Serikali; (iii) asili na kiwango cha ushiriki wake;[109] na (iv) hatua zilizochukuliwa (au zilizoachwa) kutambua, kuzuia, na kupunguza hatari au madhara ya haki za binadamu.

64. Pale ambapo kuhusika katika kutoweka kwa watu kwa lazima kunatambuliwa, kampuni inatarajiwa kushirikiana katika uchunguzi, kutoa suluhisho, ikiwa ni pamoja na fidia

[105] Ioana Andreea Ciolomic and Ioana Natalia Beleiu, “What are State-Owned Enterprises?” (2023) 24, Review of International Comparative Management 418, pp. 422–424. Tazama pia vigezo vya ufafanuzi vilivyotambuliwa na Mark McLaughlin, Defining a State-Owned Enterprise in International Investment Agreements (2019) 34(3), ICSID Review - Foreign Investment Law Journal 595, pp. 604–609.

[106] International Law Commission, Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, Supplement No. 10 (A/56/10), chp.IV.E.1, November 2001, Articles 4 - 9.

[107] Inter-American Court of Human Rights (IACtHR). Advisory Opinion OC-18/03. Judicial Condition and Rights of Undocumented Migrants, para. 140. Pia: Advisory Opinion OC-32/25 of the IACtHR.

[108] Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework, Guiding Principle 11

[109] Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework, Guiding Principles 13, 15, 17, 19 na 22.

inapobidi, na kuchukua hatua za kuzuia kujirudia, kulingana na viwango vya kimataifa[110] na sheria zinazoendelea.

Hali ya Uwajibikaji

65. Nchi zina wajibu chini ya sheria ya kimataifa kuzuia, kuchunguza, kuadhibu kutoweka kwa watu kwa lazima, na kuhakikisha upatikanaji wa ukweli, haki, na fidia. Majukumu haya yamethibitishwa vyema katika sheria za kimataifa na yameorodheshwa katika mikataba ya msingi ya haki za binadamu. Katika hali ambapo kutoweka kwa mtetezi wa LNRE kunahusisha Serikali na kampuni ya kibiashara au taasisi ya fedha, kila mhusika anabeba majukumu tofauti lakini yanayoweza kupishana au kuhusiana.

66. Makampuni ya biashara yana wajibu wa kuzingatia sheria zote zinazotumika katika mamlaka amapo wanafanya kazi. Chini ya UNGP, mifumo mingi ya kisheria ya ndani inakataza kushiriki katika uhalifu, ikiwa ni pamoja na kutoweka kwa watu kwa lazima. Dhima ya kiraia inaweza kutokea kutokana na mchango wa kampuni katika madhara huku dhima ya jinai ikiweza kuhimizwa wakati kampuni, kwa kujua, inatoa msaada wa vitendo au kutia moyo ambao una athari kubwa katika utendaji wa uhalifu.[111]

67. Makampuni ya biashara na taasisi za fedha zina majukumu ya haki za binadamu, hasa wakati shughuli zao zinapokingamana na migogoro, ukandamizaji, au vitisho kwa haki za msingi. Kimsingi, hii ina maana kwamba makampuni lazima yatathmini utendakazi wao na uhusiano wa kufadhili ukiukaji wa haki za binadamu. Pale ambapo migogoro ya ardhi au ukandamizaji wa watetezi wa LNRE ni hatari zinazoweza kutabirika, kushindwa kuchukua hatua kwa uangalifu mkubwa kunaweza kusababisha uvunjaji wa majukumu yao ya haki za binadamu. Zaidi ya hayo, biashara na taasisi za fedha zinapaswa kushirikiana na kuunga mkono Serikali ili kuhakikisha kwamba haki zinazotambuliwa katika Mkataba wa Kimataifa wa Haki za Kiuchumi, Kijamii na Kitamaduni zinazingatiwa na kwamba kanuni za haki za binadamu zinaheshimiwa. [112] Jopokazi linabainisha kwamba makampuni ya biashara yanapaswa kushirikiana na mamlaka katika utafutaji, uchunguzi, kuhakikisha ulinzi wa kimwili na michakato ya fidia.

68. Ingawa viwango hivi vya kisheria bado vinabadilika, vinaonyesha matarajio yanayoongezeka kwamba watendaji wa biashara wana jukumu muhimu katika kushughulikia na kurekebisha ukiukwaji mkubwa wa haki za binadamu na kutekeleza majukumu ya *jus cogens*.

Uangalifu ulioongezeka katika miktadha yenye hatari kubwa

69. Kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LNRE mara nyingi hutokea katika miktadha iliyojaa vurugu, ukandamizaji, utengwaji wa kimfumo na dharura ya hali ya hewa.[113] Katika mazingira kama hayo yenye hatari kubwa—hasa pale ambapo Jamii Asilia hutetea ardhi za mababu—mamlaka ya Serikali na makampuni ya biashara yanahitajika kuwa macho zaidi. Hii ni pamoja na kufanya uchunguzi wa kina wa haki za binadamu.[114] Majukumu haya

[110] Ibid, Guiding Principle 13.
[111] Ibid., Guiding Principle 17.
[112] E/C.12/GC/24 UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights. General comment No. 24 (2017) on State obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights in the context of business activities, para. 23.
[113] IACtHR. Advisory Opinion OC-31/25 Climate Emergency and Human Rights para. 233: Kwa kuzingatia, kwanza, taarifa zilizopo na kile ambacho lazima kitolewe na Serikali kuhusu dharura ya hali ya hewa (katika aya 501-518); pili, ukali mkubwa wa athari za hali ya hewa; na hatimaye, uharaka wa hatua madhubuti za kuzuia madhara yasiyoweza kurekebishwa kwa watu binafsi (aya za juu 185-194), Mahakama inaona kwamba Mataifa lazima yatende kwa uangalifu ulioongezeka ili kutimiza wajibu wa kuzuia unaotokana na wajibu wa kuhakikisha haki zinazolindwa na Mkataba wa Marekani katika muktadha wa dharura ya hali ya hewa.
[114] Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework, Guiding Principle 7; A/75/212: Issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises.

yanatokana na mikataba kama vile Mkataba wa Kimataifa na yanaimarishwa na viwango vinavyobadilika ambavyo vinahusiana na madhara ya mazingira na hali ya hewa.

70. Uchunguzi ulioimarishwa wa haki za binadamu unahitaji kutambua na kukabiliana na hatari maalum zinazohusiana na kufanya kazi katika maeneo yaliyoathiriwa na migogoro au yenye hatari kubwa. Makampuni ya biashara lazima yatathmini uwezekano wa shughuli au ushirikiano wao kuchangia ukiukwaji wa haki za binadamu, ikiwa ni pamoja na kutoweka kwa watu kwa lazima, na kuchukua ulinzi thabiti ili kuzuia madhara. Taasisi za fedha zinatarajiwa vile vile kutathmini athari za haki za binadamu za uwekezaji wao, hasa katika miradi ya uchimbaji madini au miundombinu inayoathiri maeneo ya Jamii Asilia.

Jukumu la nchi za tatu au nchi wenyeji

71. Nchi za tatu au nchi wenyeji ambapo makampuni ya biashara na taasisi za fedha zina makao makuu huchukua jukumu muhimu katika kutekeleza uwajibikaji wa makampuni nje ya nchi. Jopokazi limepokea ripoti zinazoonyesha kwamba makampuni ya kimataifa yenye makao yake makuu katika nchi zilizoendelea mara nyingi hukataa kushirikiana na uchunguzi kuhusu kutoweka kwa watetezi wa LNRE unaofanywa katika nchi zinazoendelea. Katika hali hizo, nchi za tatu ambapo makampuni ya biashara na taasisi za fedha zina makao makuu zinahitajika kuchunguza majukumu ya biashara hizi.

72. Ingawa kuhusisha makao makuu na kutoweka kwa lazima ni ngumu kisheria, baadhi ya mifumo ya mahakama imefanikiwa kuwafanya makampuni kuwajibika nyumbani. Hata hivyo, gharama kubwa na ugumu wa kisheria mara nyingi huondoa makundi yaliyoathiriwa kutoka kwa njia hii ya kisheria. Kwa maana hii, Jopokazi lingependa kuangazia kama mifano mizuri mifumo ya kisheria nchini Ufaransa na Ujerumani, ambayo imepitisha sheria za uchunguzi wa nje ya mipaka. Chini ya Sheria ya Wajibu wa Uangalifu ya Ufaransa ya 2017, mashirika makubwa lazima yatambue na kuzuia haki za binadamu na madhara ya kimazingira katika shughuli zao za kimataifa, safu za ugavi, na mashirika tanzu. Sheria ya Ugavi ya Ujerumani inaweka majukumu kama hayo, ikizitaka kampuni kutathmini na kuchukua hatua kuhusu haki za binadamu na hatari za kimazingira katika ugavi wao wote.

73. Hata hivyo, mataifa lazima yazuie ukiukwaji wa haki za binadamu nje ya nchi unaofanywa na makampuni yaliyo katika eneo lao. Hayapaswi kutambua au kusaidia hali zinazotokana na uvunjaji wa kanuni za haki kama vile kukataza kutoweka kwa lazima. Pia yanalazimika kuchunguza na kushtaki ukiukwaji wa nje ya nchi unaohusishwa na makampuni yaliyo chini ya mamlaka yao. Maoni ya Jumla Nambari 24 ya CESCR yanathibitisha kwamba majukumu ya Mataifa kudhibiti athari za biashara yanaenea zaidi ya mipaka yao.[115]

IV. Uwajibikaji

A. Vizuizi katika Kuripoti

74. Katika visa vingi, familia na jamii za watetezi wa LNRE ambao wametoweka kwa lazima, na watetezi wa LNRE ambao wako katika hatari ya kutoweka, wanaweza kuwa na ufikiaji mdogo wa taasisi za serikali kwa sababu mbalimbali, ambazo ni pamoja na (i) uwepo dhaifu wa serikali katika maeneo ya mbali ambapo wanaishi au kufanya kazi; (ii) ukosefu wa nyaraka rasmi zinazohitajika kuwasiliana na mamlaka za serikali; (iii) umaskini; na (iv) vikwazo vya lugha na kitamaduni, (v) ukosefu wa utambuzi wa Jamii Asilia, miongoni mwa mengine. Ukosefu wa utambuzi rasmi wa Jamii Asilia huendeleza vikwazo vya lugha na kitamaduni kwani mataifa hayaweki hatua ambazo zingewezesha upatikanaji wa haki kwa Jamii Asilia, na ufikiaji kwa taasisi za serikali kwa ujumla.

[115] E/C.12/GC/24, para. 5.

75. Zaidi ya haya, watetezi wa LNRE wanaweza pia kupata shida kuwasilisha malalamiko kutokana na ufisadi, urasimu, kutojali mamlaka za Serikali, unyanyapaa, kutokana na kampeni za kashfa, na ubaguzi wa kijinsia, miongoni mwa sababu zingine. Ni dhahiri kwamba katika maeneo mengi ya vijijini, mamlaka za Serikali, polisi, hazina rasilimali nyingi katika suala la wafanyakazi. Kwa hivyo, kuna uwezekano mkubwa wa kuhusisha polisi, wanasiasa au vitengo vingine vilivyo na udhibiti juu ya polisi katika kutoweka kwa lazima vijijini zaidi kuliko katika maeneo ya mijini.

76. Kama sehemu ya kazi yao, watetezi wa LNRE mara nyingi hutetea dhidi ya sera na miradi ya Serikali, au dhidi ya shughuli za makampuni ya biashara yanayofanya kazi kwa ushirikiano na Serikali. Hii ni hasa katika muktadha ambapo hapo awali wamepitia ukiukwaji wa haki za binadamu, na katika maeneo ya mbali, watetezi wa LNRE na jamii zao wanaweza kuwa hawaamini mamlaka ya Serikali, na kuwazuia kuripoti ukiukwaji. Jopokazi limegundua kuwa hofu ya kulipiza kisasi pia ni uzoefu wa kawaida kwa familia nyingi zinazotafuta haki kwa watu waliotoweka. Muhimu zaidi, wanafamilia wanaweza kutishiwa, kushambuliwa, kutoweshwa, au kuuawa ikiwa wataendelea kutafuta haki na ukweli kuhusu hatima na mahali walipo wapendwa wao.

77. Sambamba na vikwazo kuna ugumu mwingine wa kimfumo, kisera na kitaasisi ambao huchangia kutoripotiwa kikamilifu na kutoonekana kwa kutoweka kwa watetezi wa LNRE. Hii ni pamoja na ukosefu wa sheria inayofanya kutoweka kwa lazima kuwa kosa la jinai, uainishaji wa uhalifu kama mauaji au aina nyingine za vurugu wakati kutoweka kwa kulazimishwa kunapotokea, kutoweka kwa muda mfupi ambao mara nyingi hubaki bila kuripotiwa, kutochunguzwa na kutoadhibiwa, na ukosefu wa ufahamu wa waathiriwa kwamba wamefanyiwa kutoweka kwa kulazimishwa.

B. Upekuzi na Uchunguzi

78. Mojawapo ya vipengele vigumu zaidi ni utafutaji wa kina na ufanisi wa watu waliotoweka. Ingawa mifumo ya kisheria au mifumo ya kitaasisi ya kutekeleza utafutaji inaweza kuwepo, mara nyingi haitoshi, ni ya polepole kujibu, haijatekelezwa vizuri, au haitoshi kukidhi mahitaji maalum ya waathiriwa. Kwa kuzingatia kwamba watetezi wa LNRE huwa wanatoka katika jamii ambazo hazijawakilishwa kikamilifu au zilizobaguliwa kihistoria katika maeneo ya vijijini, mamlaka za serikali mara nyingi hushindwa kushirikiana moja kwa moja na jamii zilizoathiriwa ili kuelewa wasiwasi wao maalum, na kujibu kwa njia yenye maana. Katika miktadha mingi, kuna mtindo unaoendelea wa mamlaka za serikali kushindwa kufanya utafutaji na uchunguzi wa haraka, na kulazimisha familia na jamii kuchukua uongozi katika kufichua ukweli kupitia juhudi zao za utafutaji na kukusanya ushahidi. Jopokazi pia limeona kwamba mamlaka mara nyingi hupa kipaumbele uchunguzi wa jinai kuliko hitaji la haraka la kuwapata waathiriwa, huku wakipuuza utafutaji wenyewe.

79. Katika mashauriano na mahojiano, ukosefu wa uhuru katika ofisi za waendesha mashtaka wa umma na ukosefu wa uhuru wa mahakama uliripotiwa katika kesi zinazohusiana na utetezi wa LNRE, na pia katika kesi za kupotea kwa watu zinazowahusisha watetezi. Ushawishi usiofaa wa watendaji wa nje, ikiwa ni pamoja na vyombo vya serikali na maslahi yenye nguvu kama vile mashirika au vikundi vya uhalifu, hatimaye huzuia ufuataji wa haki. Hali hii inaathiri uwezo wa kuwawajibisha wale waliohusika na ukiukwaji huu. Katika mfumo wa haki, kinachozuia kwa kiasi kikubwa ufuataji wa ukweli na haki kwa waathiriwa ni; ukosefu wa mifumo madhubuti ya ulinzi wa mashahidi, kufutwa kesi na waendesha mashtaka kutokana na ushahidi usiotosha kuziainisha kama kupotea kwa lazima, ukosefu wa mawasiliano ya mara kwa mara na familia na jamii wakati wa mchakato wa utafutaji na uchunguzi, na uhamisho wa kesi kwa mamlaka ya kijeshi.

80. Jopokazi lina wasiwasi kuhusu jinsi kutoweka kwa watetezi wa LNRE kunavyoshughulikiwa. Kesi hizi zinahusisha mambo maalum ambayo mamlaka mara nyingi hupuuza. Matokeo yake, uchunguzi mara nyingi hushindwa kujumuisha uchambuzi wa muktadha wa kihistoria, kisiasa, kijamii, na kiuchumi ambapo kutoweka hutokea. Pia hushindwa kutambua miundo, mifumo, na utaratibu unaohusika. Hatimaye, mamlaka mara

nyingi haziamui ni nani anayehusika, ikiwa ni pamoja na safu kamili ya amri kati ya mamlaka za Serikali na watendaji wasio wa Serikali.

81. Jopokazi limearifiwa kwamba katika maeneo fulani ambapo uhalifu uliopangwa au vikundi vya kijeshi vinafanya kazi, kama vile Mexico na Colombia, ufikiaji wa maeneo ambapo watetezi wa LNRE wametoweka ni vigumu sana. Kwa hivyo, Mataifa lazima yatengeneze mikakati inayofaa ili kuhakikisha ufikiaji salama wa maeneo haya kwa juhudi za utafutaji na uokoaji. Utaalamu maalum unahitajika kwa utafutaji unaofanywa katika misitu, mito, milima, au maeneo ya vijijini, na mamlaka lazima zishirikiane na watu binafsi wa eneo hilo ambao wanafahamu eneo hilo na kuwashirikisha wataalumu, kulingana na sifa za kijiografia za maeneo ambapo utafutaji utafanywa. Mara nyingi, Serikali inapata ugumu kuwapata na kuwaajiri wataalamu hawa.

82. Vizuizi vya usafirishaji katika kutekeleza upekuzi pia hutokea mara kwa mara katika muktadha wa kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LNRE. Mara nyingi ni muhimu kwa upekuzi kufanyika katika ardhi iliyotolewa kwa makubaliano kwa makampuni au katika mali inayomilikiwa na watu binafsi. Umuhimu wa kufanya upekuzi kwa uchambuzi wa muktadha ambapo ulitokea ni muhimu sana kutokana na uwezekano mkubwa wa wahusika wasio wa Serikali kuhusishwa na kutoweka kwa watetezi wa LNRE. Ikilinganishwa na kutoweka kwingine kwa lazima, hali zinaweza kutokea ambapo mmiliki wa ardhi ambaye mamlaka zinatafuta kushirikiana naye, pia ni miongoni mwa wahalifu. Kunyimwa ufikiaji wa maeneo muhimu kwa ajili ya upekuzi huchelewesha mchakato wa upekuzi, na pia huongeza hatari kwamba ushahidi muhimu unaweza kuharibiwa au kubadilishwa.

C. Marekebisho na fidia

1. Fidia kamili

83. Jopokazi linahimiza mataifa kuhakikisha kwamba waathiriwa wa kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LNRE wanapewa fidia kamili na inayofaa kulingana na mahitaji yao binafsi na tofauti. Sambamba na viwango vya kimataifa, hatua za kutosha za fidia lazima zijumuishe urejeshaji, fidia, ukarabati, kuridhika, na dhamana ya kutorudia, ikiwa ni pamoja na kushughulikia sababu kuu za kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LNRE.[116]

84. Ripoti za kimataifa na kikanda zinakubaliana kwamba, wakati ukiukwaji wa haki za binadamu unapoathiri "ardhi, maeneo, na rasilimali" za Jamii Asilia, suluhisho linalofaa ni urejeshaji, pamoja na hatua zinazohakikisha ulinzi wa haki ya Jamii Asilia ya kumiliki, kutumia, kuendeleza na kutumia udhibiti kamili wa ardhi, maeneo na rasilimali zao.[117] Jopokazi linaona kwamba kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LNRE kuna athari ya moja kwa moja kwenye ardhi, maeneo na rasilimali za jamii, na kwamba suluhisho zinazofaa zinapaswa kutolewa kwa zamu.

85. Kuhusu kutoweka kwa watu kwa lazima katika muktadha wa ulinzi wa LNRE, fidia haiwezi kuchukuliwa kama suluhisho la kutosha. Badala yake, fidia kamili katika muktadha huu lazima iwe ndani ya mfumo mpana wa fidia unaorekebisha madhara kwa njia nyingi. Hizi ni pamoja na nyanja za mtu binafsi, za kifamilia, za kijamii, za kijinsia, za kijamii na za kimazingira, miongoni mwa zingine, ambazo hushughulikia sababu kuu za madhara hayo ili kuhakikisha hayarudiwi. Jopokazi linasisitiza kwamba kile ambacho kinaweza kuwa kipimo sahihi cha fidia katika kesi moja kinaweza kuwa kisichofaa au hata kisicho na tija katika kesi nyingine.[118] Katika suala hili, Jopokazi linaona kwamba mara nyingi mataifa hushindwa kuzingatia mtazamo wa mwathiriwa na hali ya kila kesi ya mtu binafsi. Hali hizo ni pamoja na uhusiano kati ya mwathiriwa na jamii iliyoathiriwa, uhusiano kati ya jamii zilizoathiriwa na mazingira, mkingamano wa aina tofauti za kutengwa, na sababu kuu za vurugu katika muktadha uliotolewa, ikiwa ni pamoja na ukosefu wa ulinzi wa haki za Jamii Asilia, ukosefu

[116] A/RES/60/147.
[117] CERD/C/PHL/CO/21-25, para. 14 (b) na (e).
[118] A/HRC/22/45, para. 67.

wa usalama wa hati miliki za ardhi na kutokuwepo kwa mazingira salama ya kuwawezesha watetezi wa LNRE.

86. Jopokazi pia kinaangazia jukumu muhimu la watendaji binafsi katika muktadha huu, na kinasisitiza kwamba makampuni ya biashara yana jukumu la kuheshimu haki za binadamu. Hii inahusisha kurekebisha ukiukwaji wa haki. [119] Katika kutambua na kurekebisha madhara katika muktadha huu, makampuni ya biashara yana jukumu la kushauriana moja kwa moja na jamii zilizoathiriwa.[120] Jopokazi linabainisha katika suala hili kupitishwa kwa sera ya kutovumilia kabisa na Benki ya Dunia. Sera hiyo inalenga kushughulikia vitendo vya kulipiza kisasi dhidi ya watu binafsi wanaotilia shaka au kutoa maoni yao kuhusu athari za miradi inayofadhiliwa na Benki na Huduma ya Kurekebisha Malalamiko, ambayo wanajamii wanaweza kuifikia bila wasiwasi ikiwa wanataka.[121]

V. Hitimisho

87. Watetezi wa LNRE mara nyingi hulengwa kwa sababu wanapinga wenye maslahi ya nguvu ya kiuchumi, hasa katika muktadha wa unyakuzi wa ardhi, miradi ya uchimbaji madini, na mipango ya maendeleo. Kutoweka huku kunaweza kuhusisha ushirikiano kati ya watendaji wa Serikali na mashirika ya makampuni, na vikundi vya uhalifu vilivyopangwa, vyote vikitaka kulinda uwekezaji na faida. Katika visa vingine, kutoweka kunaweza kutokea kwa idhini ya Serikali. Mifumo ya kisheria ya kitaifa, pale ilipo, mara nyingi hutekelezwa vibaya, na watetezi wanakabiliwa na kutokujali, kuhalifiwa, na unyanyapaa wa umma.

88. Mataifa yanaendelea kushindwa kushughulikia sababu kuu za kutoweka kwa watetezi wa LNRE, ambazo ni ufisadi, taasisi dhaifu za Serikali, kasumba ya kikoloni na mfumo dume, mifumo ya kisheria na kisiasa yenye ubaguzi ambayo inashindwa kuhalalisha umiliki wa ardhi au kutatua migogoro ya ardhi ya muda mrefu, hasa ile inayowahusisha Jamii Asilia na jamii za walio na asili ya Kiafrika. Ukosefu huu wa usawa wa kimuundo unazidishwa na kupungua kwa uwandaraia, michakato ya mashauriano isiyotosha na ukosefu wa programu bora za ulinzi.

89. Kushughulikia kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LNRE kunahitaji hatua zilizoratibiwa katika ngazi za kitaifa, kikanda, na kimataifa. Kuimarisha ukusanyaji wa data, mifumo ya kisheria, na mifumo ya ulinzi ni muhimu ili kuhakikisha uwajibikaji na kuzuia kujirudia kwa kutoweka kwa lazima. Haki na mahitaji ya waathiriwa, ikiwa ni pamoja na wanafamilia na jamii zilizoathiriwa, lazima yawe muhimu kwa mwitikio wowote. Hii inajumuisha haki zao za ukweli, haki, na fidia kamili.

90. Licha ya uzito wake, kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LNRE bado kunaripotiwa kwa kiwango kidogo na wahalifu hawaadhibiwi. Kuna ukosefu mkubwa wa data na mifumo ya ndani ya ufuatiliaji, ulinzi, uchunguzi, na urekebishaji. Katika nchi nyingi, kutoweka kwa lazima hakuelezwi vya kutosha au kuhesabiwa kuwa kosa la jinai, na majibu ya kitaasisi yamegawanyika au hayapo. Kutokuwepo kwa ukusanyaji na kuripoti kwa utaratibu kunaficha ukubwa kamili wa tatizo na kupunguza juhudi za kuzuia na uwajibikaji.

91. Ingawa Mataifa yana jukumu la msingi la kuzuia na kujibu kutoweka kwa lazima, jukumu la watendaji wasio wa Serikali, na makampuni ya biashara, linazidi kuwa muhimu. Jopokazi limesisitiza kwamba makampuni yanayomilikiwa na Serikali na ya kibinafsi yana majukumu chini ya sheria ya kimataifa ya haki za binadamu. Mwenendo wa makampuni yanayomilikiwa na Serikali unahusishwa na Mataifa. Ingawa maendeleo ya hivi karibuni yanawakilisha hatua muhimu kuelekea uwajibikaji wa makampuni, majukumu ya uchunguzi wa haki za binadamu bado hayajazingatiwa, na mapengo ya utekelezaji yanaendelea katika mamlaka mbalimbali.

[119] Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework, Guiding Principles 11 na 22.
[120] Ibid., Guiding Principles 18 (b) na 21.
[121] World Bank, World Bank Commitments Against Reprisals na Grievance Redress Service.

92. Kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LNRE ni jambo linalosumbua kimataifa, hasa katika maeneo ambayo maendeleo ya kiuchumi yanapewa kipaumbele kuliko haki za binadamu. Ingawa jambo hili ni kubwa zaidi katika nchi zinazoendelea kiuchumi, makampuni ya kimataifa yenye makao yake makuu katika nchi zilizoendelea yanaripotiwa mara nyingi kukataa kushirikiana na uchunguzi kuhusu kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LNRE katika nchi zinazoendelea.

93. Kuendelea kukosekana kwa uwajibikaji kwa makampuni ya biashara kunaonyesha hitaji la usimamizi na ushirikiano wa kimataifa imara. Jopokazi linasalia kuwa na wasiwasi mkubwa kutokana na hali ya kutokujali inayoendelea kuhusu kutoweka kwa watetezi wa LNRE, hasa pale ambapo maslahi ya kiuchumi yanaingiliana na utawala dhaifu na ukandamizaji wa wanaharakati wa jamii.

94. Migogoro kuhusu umiliki wa ardhi, ufisadi wa serikali kwa ajili ya matumizi mabaya ya rasilimali, na ukosefu wa ridhaa ya awali ni mambo ambayo yanapotathminiwa kimataifa, huchangia katika hali ya ukosefu wa usalama kwa watetezi wa ardhi na maliasili, ambayo inaweza kusababisha hatari kubwa ya kutoweka kwa lazima.

95. Jopokazi linabainisha kwamba hatimaye ni jukumu la Serikali kuhakikisha kwamba shughuli za makampuni ya biashara na IFI zinazingatia viwango vya kimataifa vya haki za binadamu na majukumu ya haki.

96. Watetezi wa LNRE hatimaye wanalinda aina zote za maisha zinazoishi katika sayari hii, na kwa hivyo, ni lazima tuwalinde kutokana na kutoweka kwa lazima.

VI. Mapendekezo

A. Mataifa

97. Jopokazi linapendekeza mataifa:

a) Yachukue hatua za haraka kuwatafuta watetezi wa LNRE ambao wametoweka kwa lazima na kuimarisha mifumo ya haki na ulinzi kutokana na viwango vya juu vya kutokujali vilivyobainishwa katika visa vya kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LNRE;

b) Yashiriki moja kwa moja na jamii zilizoathiriwa, kuelewa wasiwasi wao mahususi, na kuhakikisha kwamba majibu ya kisheria, kisera, na kitaasisi kwa kutoweka kwa lazima yanatengenezwa kwa kushauriana na, na kujengwa katika mahitaji na haki za, wale walioathiriwa zaidi;

c) Yaimarishe ushirikiano wa kimataifa katika uchunguzi na mashtaka ya kutoweka kwa watetezi wa LNRE, ikiwa ni pamoja na kupitia usaidizi wa kisheria wa pande zote, kushiriki ushahidi wa mipakani, na hatua zilizoratibiwa dhidi ya mitandao ya kimataifa inayohusisha watendaji wa mashirika au Serikali;

d) Yapitishe sheria, sera, na desturi zinazohakikisha haki za jamii kwa ardhi za mababu na kutambuliwa, kushikilia kikamilifu kanuni ya ridhaa huru, ya awali, na yenye taarifa kuhusiana na shughuli zozote zinazoathiri Jamii Asilia na jamii za wenyeji, na kukusanya na kuweka pamoja data kuhusu kutoweka kwa watetezi wa LNRE kama njia ya kukabiliana na sababu zake kuu;

e) Kwa kuzingatia pamoja hali ya madhara katika visa vingi, fidia inapaswa kuakisi sio tu hasara ya mtu binafsi bali pia athari pana za kitamaduni, kimazingira, na kijamii zinazokumba jamii. Ahadi endelevu ya kushughulikia sababu za msingi itakuwa muhimu ili kupunguza hatari ya kutoweka kwa lazima na kusaidia wale wanaotetea haki zao na mazingira;

f) Yahakikishe kwamba wanachama wote wa asasi zinazotetea haki za kiraia, wakiwemo watetezi wa LNRE, wanaweza kutumia haki zao za uhuru wa kujieleza, kukusanyika kwa amani, na kujumuika bila hofu ya vurugu, kulipiza kisasi, au kuingiliwa kusikostahili;

g) Yaanzishe timu maalumu kwa ajili ya uchanganuzi wa hatari ili kutengeneza mipango ya ulinzi inayolingana na mahitaji mahususi na hali halisi ya watetezi wa LNRE, kwa kuzingatia asili ya kazi yao na mazingira wanayofanyia kazi;

h) Yahakikishe upatikanaji wa mwanasheria huru, aliyefunzwa vizuri, na mtaalamu katika maeneo yote muhimu ya sheria yanayohitajika na watetezi wa LNRE katika kazi zao na kuhusiana na vitisho, kulipiza kisasi, au kesi za kisheria. Mashtaka ya jinai hayapaswi kuwa njia pekee ya kuchunguza na kushughulikia kutoweka kwa watu kwa lazima katika utetezi wa LNRE. Serikali lazima ihakikishe taratibu zinazopatikana kwa urahisi na zenye ufanisi kwa waathiriwa katika maeneo ya kiraia, kilimo, utawala, au maeneo mengine yoyote muhimu yanayounga mkono utetezi wa haki hizi. Mbinu hii pana ni muhimu kwa kutoa haki na fidia kwa waathiriwa huku ikilinda haki zao za msingi;

i) Yahakikishe upatikanaji wa haki na shughuli za utafutaji katika maeneo yaliyo karibu na jamii zilizoathiriwa, zikiongozwa na timu za taaluma mbalimbali zenye uelewa unaofaa wa muktadha na kitamaduni, na kuungwa mkono, inapobidi kwa ombi la waathiriwa, na wataalamu huru na wasioegemea upande wowote. Ikibidi, saidia utafutaji na uchunguzi kwa kutumia teknolojia mpya ambazo zinaweza kuwa na manufaa;

j) Katika mikataba yote au mikataba ya biashara inayohusiana na matumizi ya ardhi au maliasili, Mataifa, makampuni ya biashara na taasisi za fedha lazima yahakikishe kwamba vifungu vilivyo wazi vinaweka marufuku kamili ya kutoweka kwa watu kwa lazima. Zaidi ya hayo, vikwazo vinavyofaa vinapaswa kujumuishwa katika visa ambapo makampuni yanashindwa kutimiza wajibu wao wa uangalifu kuhusu haki za binadamu na wajibu wao wa kuzuia, kusaidia katika utafutaji, uchunguzi, na kutoa fidia kwa madhara. Hii pia inatumika ikiwa itazuia utafutaji, uchunguzi, au mashtaka ya kutoweka kwa watu kwa lazima yanayohusisha haki za Jamii Asilia na wenyeji;

k) Mikataba yote ya biashara ya kimataifa lazima ijumuishe kifungu cha lazima cha kushauriana na jamii zilizoathiriwa, sambamba na viwango vya kimataifa vya haki za binadamu;

l) Mipango ya utafutaji inapaswa kuakisi mazingira mahususi ya kila kisa, ikiwa ni pamoja na jukumu la mtu binafsi katika kutetea ardhi, asili, na mazingira, na kubadilishwa inavyohitajika kwa kushauriana na familia na jamii zilizoathiriwa;

m) Yahakikishe kwamba mifumo kama hiyo inachangia kujenga dhana za uchunguzi kutoka kwa mtazamo wa haki na unaozingatia utafutaji, ikiwa ni pamoja na kupitia kufanya uchambuzi wa muktadha, kubainisha wahusika wa Serikali na wasio wa Serikali wanaohusika, ikiwa ni pamoja na msururu kamili wa amri, na kutambua mifumo ya idhini, usaidizi au kukubali katika kesi zinazohusisha makampuni ya biashara;

n) Yahakikishe kwamba uchunguzi unajumuisha uchambuzi wa kimuundo wa muktadha wa kihistoria, kisiasa, kijamii, na kiuchumi, ili kubaini miundo, mifumo, na taratibu za amri zinazohusisha watendaji wa Serikali na wasio wa Serikali;

o) Yahakikishe kwamba timu huru na za taaluma mbalimbali zinaunga mkono uundaji wa mipango kamili na ya jumla ya fidia, kulingana na mapendekezo yaliyomo katika utafiti huu na kulinganana na waathiriwa. Fidia inapaswa kujumuisha madhara kwa waathiriwa, ikiwa ni pamoja na uharibifu uliosababishwa kwa ardhi, asili, na mazingira;

p) Yachukue hatua zinazofaa ili kuhakikisha ufanisi wa mifumo ya mahakama ya ndani wakati wa kushughulikia ukiukwaji wa haki za binadamu unaohusiana na biashara, pamoja na kuzingatia njia za kupunguza vikwazo vya kisheria, vitendo na vingine vinavyoweza kusababisha kunyimwa kwa upatikanaji wa suluhisho. Mifumo hii lazima iunganishe na kuheshimu mila na desturi za Jamii Asilia;

q) Yatunge sheria inayoweka adhabu za kiraia na za kijinai pale ambapo makampuni ya biashara yanashindwa kuendeleza au kutekeleza mipango ya kutosha ya uchunguzi au pale ambapo yanasababisha madhara makubwa, pamoja na dhima ya uharibifu unaotokana na hatua sizizotosha za kinga zinazochukuliwa na makampuni ya biashara. Sheria kamili inapaswa kujumuisha ufafanuzi mpana wa makampuni ya biashara na inapaswa kujumuisha taasisi za fedha;

r) Yakomeshe simulizi rasmi za serikali zinazonyanyapaa, kubatilisha, au kuharamisha shughuli za watetezi wa LNRE, na badala yake kukuza utambuzi wa umma wa michango ya hawa watetezi katika utetezi wa haki, mazingira, na utawala wa sheria;

s) Yakomeshe matumizi mabaya ya taratibu za jinai, kiraia na kiutawala dhidi ya watetezi wa LNRE, ikiwa ni pamoja na matumizi mabaya ya sheria za kupambana na ugaidi;

t) Wahakikishe mashtaka, si tu kwa wahusika wa moja kwa moja, bali pia kwa wawezeshaji, ikiwa ni pamoja na makampuni ya biashara ya kimataifa, wawekezaji, na benki za maendeleo, ambazo hufadhili, kusaidia, au kuhamasisha miradi inayohusiana na kutoweka kwa watu kwa lazima;

u) Yawalazimishe watendaji binafsi, na makampuni ya biashara, kushiriki taarifa kuhusu hatima na mahali walipo waathiriwa na kushirikiana kikamilifu na kuzuia, kutafuta, kuchunguza, na kufidia kutoweka kwa watetezi wa LNRE unaotokea kupitia athari mbaya inayohusiana moja kwa moja na shughuli, bidhaa, au huduma za kampuni kupitia mahusiano yake ya kibiashara;

v) Waunge mkono juhudi katika Mataifa mengine ili kuhakikisha ukweli, utafutaji, uchunguzi, fidia, na michakato inayohusiana ambapo makampuni yenye makao makuu au yaliyosajiliwa ndani ya nchi yanahusishwa na kutoweka kwa lazima au ukiukwaji unaohusiana, na kuchukua hatua zote zinazofaa kusaidia uwajibikaji, ikiwa ni pamoja na, inapobidi, matumizi ya mamlaka ya ulimwengu;

w) Yahakikishe udhibiti na usimamizi wenye maana wa makampuni ya biashara, sambamba na UNGP, na ufanye bidii ipasavyo ili kuzuia, kuchunguza, kushtaki, kuadhibu na kutoa fidia kwa waathiriwa wa vurugu, na kutoweka kwa lazima, kunakohusiana na mwenendo wao;.

x) Yaweke masharti ya ushirikiano wa baadaye na taasisi za fedha kwa mashauriano yenye maana kati ya wafadhili wa miradi na jamii zilizoathiriwa na miradi kama hiyo, kwa heshima kamili kwa haki ya idhini illiyoarifiwa na ya huru.

B. Jopokazi linapendekeza kwamba Taasisi za Kitaifa za Haki za Binadamu:

98. 98. Zifanye ufafanuzi wa sheria husika katika maeneo ya sheria za kilimo, kiraia, utawala, na jinai ili kubaini hatari zote ambazo sheria hiyo inaweza kusababisha, kuhusiana na ulinzi wa LNRE. Maelezo haya yanapaswa kufanywa kwa ushirikiano na jamii zilizoathiriwa na mashirika yanayowaunga mkono, pamoja na wasomi na wanaharakati husika. Lazima yawasilishwe kwa vyombo husika vya kutunga sheria ili kuhakikisha kwamba sheria za kitaifa zinaendana na mikataba ya kimataifa, sheria, na viwango vya juu zaidi vya haki za binadamu;

99. 99. Zifanye tathmini, uchunguzi, na vitendo vingine vinavyoruhusu uandishi wa hatari zinazowakabili LNRE na kupendekeza hatua za kutafuta, kuchunguza, kuidhinisha, na kurekebisha uharibifu. Kwa kuzingatia mamlaka muhimu ambayo watetezi wa LNRE wanakabiliana nayo, taasisi za kitaifa za haki za binadamu lazima ziwatetee na kuwasaidia waathiriwa.

C. Makampuni ya biashara, ikiwa ni pamoja na taasisi za fedha

100. 100. Jopokazi linapendekeza kwamba makampuni ya biashara, ikiwa ni pamoja na taasisi za fedha, kuchukua hatua zifuatazo za kinga:

a) Kufanya tathmini za hatari na migogoro katika maeneo ya operesheni, hasa kwa kuzingatia asili na muktadha wa shughuli zao, ikiwa ni pamoja na uchambuzi wa chanzo cha migogoro;

b) Kushiriki katika mashauriano ya maana na Jamii Asilia na jamii zingine

c) Kuchukua hatua madhubuti za kuzuia, kupunguza na kuzingatia jinsi wanavyoshughulikia athari zao mbaya za sasa na zinazowezekana kama sehemu muhimu ya kufanya maamuzi ya biashara na mifumo ya usimamizi wa hatari, ikiwa ni pamoja na athari kwa watetezi wa LNRE;

d) Kutoa ufikiaji kamili wa taarifa kuhusu athari zinazoweza kuzuka kutokana na miradi yao;

e) Kwa kushauriana na watu binafsi na jamii zilizoathiriwa, tekeleza mikakati ya ulinzi kwa watetezi walio hatarini;

f) Kuwezesha utatuzi wa amani wa migogoro inayohusiana na mradi;

g) Kuweka wazi wadau ili kubaini motisha, uwezo na fursa kwa wahusika kushiriki katika vitendo vya vurugu, na kupanga mazingira ili kutabiri mivutano ya kijamii na kupunguza migogoro;

h) Kutumia nguvu kushawishi kinachosababisha athari mbaya ili kuzuia, kupunguza au kurekebisha athari hiyo;

i) Kupitisha na kutekeleza sera kamili za haki za binadamu na desturi nzuri kulingana na UNGP, pamoja na sera zisizovumilia kabisa kuhusu ulipizaji kisasi dhidi ya watetezi wa LNRE, ikiwa ni pamoja na ufuatiliaji, unyanyasaji, na kutoweka kwa lazima, na kuhakikisha sera hizi zinatumika katika makampuni tanzu, wakandarasi, na safu za ugavi, pamoja na mifumo ya uwajibikaji kwa ukiukaji;

j) Epuka kueneza habari potovu na zenye madhara na kuanzisha mashtaka au kesi za kisheria zisizo na msingi, ikiwa ni pamoja na SLAPPs, dhidi ya watetezi wa LNRE, au kuwaripoti kwa mamlaka kama njia ya kuwatisha;

k) Fanya uchunguzi wa kina wa haki za binadamu katika maeneo yote yenye hatari kubwa, hasa pale ambapo watetezi wa ardhi na mazingira wanakabiliwa na vitisho, na wasimamishe au kujiondoa katika shughuli ambapo kuna hatari ya kupotea kwa lazima au ukiukwaji mwingine ule;

l) Kuhakikisha yanaheshimu kikamilifu kanuni za kupata idhini huru iliyoarifiwa kutoka kwa jamii zilizoathiriwa katika awamu zote za mradi, na yasimamishe shughuli ambapo idhini hiyo haijapatikana ipasavyo au ambapo kutokubaliana kumesababisha vurugu au kutoweka;

m) Fanya ufadhili wa mradi uwe na masharti ya heshima inayoonekana kwa haki za binadamu, ikiwa ni pamoja na ulinzi wa watetezi wa LNRE, kwa kuzingatia vifungu vya haki za binadamu vinavyoweza kutekelezwa katika mikataba yote ya ufadhili, uwekezaji, na makubaliano, na yaweke wazi matokeo ya ukiukaji wa haki za binadamu;

n) Kuanzisha mifumo madhubuti ya malalamiko yanayohusiana na operesheni za makampuni kwa watu binafsi na jamii ambazo zimeathiriwa vibaya na kutoweka kwa lazima kwa watetezi wa LNRE. Makampuni yanapaswa kutoa au kuchangia katika suluhisho lenye ufanisi pale ambapo biashara imesababisha, imechangia, au inahusishwa na kutoweka kwa lazima, kwa kuzingatia mwongozo husika katika ripoti hii;

o) Wakati wa kuhitimisha mikataba, jumuisha kifungu cha lazima cha kushauriana na jamii zilizoathiriwa, kulingana na viwango vya kimataifa vya haki za binadamu.

101. 101. Kuhusu utafutaji wa watu waliotoweka, wakiwemo watetezi wa LNRE, makampuni ya biashara na taasisi za fedha wanapaswa:

a) Kushirikiana kikamilifu na utafutaji wa watu waliopotea;

b) Kuwezesha ufikiaji wa haraka wa maeneo husika;

c) Kutoa usaidizi wa vifaa na nyenzo kwa juhudi za utafutaji;

d) Kutumia ushawishi wao kuhimiza Serikali kufuata wajibu wake wa utafutaji;

e) Chukua hatua zinazohitajika ili kukomesha mchango wake katika ukiukaji wowote wa haki za binadamu unaohusiana na kutoweka, na watumie nguvu zao kupunguza athari zozote zilizobaki kwa kiwango kikubwa iwezekanavyo. Hizo zinapaswa kujumuisha

kukomesha shughuli za biashara, au kujiondoa kwa uwajibikaji katika uhusiano wa kibiashara.

102. Kuhusiana na uchunguzi, makampuni ya biashara na taasisi za fedha zinapaswa:

a) Kushirikiana kikamilifu na uchunguzi;

b) Kushiriki taarifa zote muhimu, ikiwa ni pamoja na taarifa kutoka kwa makao makuu ya kampuni;

c) Kushirikiana na waathiriwa na mamlaka ili kuhakikisha uchunguzi wa haraka, wa kina, huru, usioegemea upande wowote na unaofaa;

d) Kufadhili uchambuzi huru wa wataalamu inapohitajika;

e) Kuchangia rasilimali za nyenzo ili kusaidia taratibu za uchunguzi;

f) Kuhakikisha waathiriwa na familia zao wanapata huduma za usaidizi.

103. Kuhusu fidia, makampuni ya biashara na taasisi za fedha zinazohusika katika kutoweka kwa watu kwa lazima zinapaswa:

a) Kutoa matengenezo kulingana na viwango vya kimataifa. Kwa kushauriana na waathiriwa na jamii zilizoathiriwa, fidia inapaswa kuwa ya jumla na kujumuisha hatua za urejeshaji, fidia, ukarabati, kuridhika, na dhamana ya kutorudiwa;

b) Kuzuia shughuli zao wenyewe kusababisha au kuchangia athari mbaya za haki za binadamu na kushughulikia athari hizo pale zinapotokea;

c) Kutafuta kuzuia au kupunguza athari mbaya za haki za binadamu zinazohusiana moja kwa moja na shughuli, bidhaa au huduma zinazotolewa kupitia mahusiano yao ya kibiashara, hata pale ambapo hawajachangia athari hizo.

D. Ofisi ya Kamishna Mkuu na uwepo wake nyanjani.

104. Jopokazi linapendekeza kwamba Ofisi ya Kamishna Mkuu na uwepo wake nyanjani:

a) Kuimarisha ufuatiliaji na utoaji wa taarifa za umma kuhusu kutoweka kwa watetezi wa LNRE, ikiwa ni pamoja na kupitia uundaji wa ripoti za mada, arifa za dharura, na uchambuzi wa mwenendo wa kikanda, kwa kuzingatia hasa mifumo inayohusisha ushirikiano wa Serikali na zisizo za Serikali na mwenendo wa biashara wa kimataifa;

b) Kutoa usaidizi wa kitaalamu na kukuza uwezo na ujuzi kwa Serikali na NHRI ili kuhakikisha upatanifu wa mifumo ya kisheria na desturi za uchunguzi na viwango vya kimataifa kuhusu kutoweka kwa watetezi, kwa kuzingatia mahususi watetezi wa LNRE;

c) Kusaidia na kuratibu juhudi za kimataifa ili kuhakikisha uwajibikaji kwa watu waliotoweka kwa lazima kutokana na biashara. Hili linapaswa kufanywa kwa kuwezesha ushirikiano kati ya mifumo ya Umoja wa Mataifa, jamii zilizoathiriwa na Mataifa, na kwa kutetea mifumo ya uwajibikaji wa makampuni katika mijadala husika ya kiserikali;

d) Inapofaa, wasaidie waathiriwa wa kutoweka kwa lazima wa LNRE katika ushirikiano wao na mifumo ya haki za binadamu ya kikanda, Taratibu Maalum za Baraza la Haki za Binadamu na Vyombo vya Mkataba, ikiwa ni pamoja na Jopokazi na Kamati ya Kutoweka kwa Lazima.